

A kutatási beszámolót írta: Kulcsár László és Domokos Tamás
Programkoordinátor: Rucska Andrea

A kutatásra a Miskolc Városi Pedagógiai Intézet és az ECHO Oktatáskutató Műhely együttműködésében került sor. A program megvalósítását a B-A-Z Megye Közoktatásáért Közalapítvány támogatása tette lehetővé. Projekt azonosító: ECHO 85/2002

Jelen kutatási beszámoló további felhasználásához lépjen kapcsolatba az Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet Közhasznú Társasággal!

A kutatási beszámoló kéziratnak minősül, hivatkozni ennek figyelembevételével a feltüntetett szerzők, annak hiányában a beszámolót jegyző szervezet engedélyével lehet.

A kutatáshoz kapcsolódó adatbázis és módszertani anyagok az Intézetnél történt regisztráció után szintén elérhetők.

Javaslatait, észrevételeit, szakmai megjegyzéseit is szívesen várjuk a következő címen:

Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet

8000 Székesfehérvár, Forgó u. 15.

Tel: +36 (22) 502-276, Fax: +36 (22) 379-622

www.echosurvey.hu

info@echosurvey.hu

Tartalomjegyzék

1. Prológus	3.o.
1.1 A kutatási módszer	3.o.
1.2 Adatfeldolgozás	5.o.
2. Családi háttér	7.o.
3. Fogyasztói magatartás, tanulói értékrend	19.o.
4. Erkölcsi szint	36.o.
5. Jólneveltség	52.o.
6. Életpálya, jövőkép	64.o.

1. Prológus

A Miskolc Városi Pedagógiai Intézet és az ECHO Oktatókutató Műhely együttműködésében 1999 tavaszán követéses neveltségi szint vizsgálat indult Miskolc, Szerencs és Edelény középiskolaiban. A kutatás a diákok neveltségi szintjének, értékrendjének valamint identitásának alakulását vizsgálta 1999-2002 között. Az 1999-ben kilencedikes évfolyamot végigkísértük a teljes középiskolai pályafutása alatt, egészen az ideig évig.

1.1 A kutatási módszer

A kutatás empirikus adatgyűjtésére minden évben önkitöltős kérdőívek segítségével került sor az adott tanév tavaszi félévében. A középiskolások a kérdőíveket tanórákon töltötték ki. Mivel a tanulóknak minden körülmények között biztosítani kellett a válaszadás önkéntességét és anonimitását, a tanulókkal a kitöltés előtt a felügyelő segítőknek ismertetni kellett a kutatás célját, el kellett mondani, hogy a kérdőív kitöltése önkéntes és névtelen, valamint fel kellett hívni a tanulók figyelmét arra, hogy az elemzést és az értékelést külső szakemberek, kutatók fogják végezni. A kitöltött kérdőíveket a segítő az osztály jelenlétében behelyezte egy borítékba, lezárta, és két diák aláírta a lezárt borítékot. A lezárt borítékokat a kutatás helyi koordinátora gyűjtötte össze.

Az általunk megkérdezett diákok 1999-ben az alapsokaság (az összes miskolci, szerencsi és edelényi 9. évfolyamos középiskolás tanuló) 19 százalékát teszik ki, akkor 697 tanuló válaszolt a nyolc oldalas kérdőívre.

	1999. 9.évf.	2000. 10.évf.	2001. 11.évf.	2002. 12.évf.
Miskolc	567	490	520	461
Edelény	47	42	43	38
Szerencs	83	71	76	67
Összesen (fő)	697	603	638	566
eredeti minta arányában	100 %	87 %	92 %	81 %

A mintába kerülő osztályközösségeket 1999-ben az iskolák által közölt alapadatok alapján határoztuk meg, figyelembe véve a képzési típust, az egyes osztályközösségek specializációját, valamint a nemek szerinti összetételt. Mivel követéses vizsgálatról van szó, a 2000-2002 közötti adatfelvételekben alapvetően megegyezik az 1999-ben kijelölt osztályokkal. 2000-ben 603, 2001-ben 638 és idén 566 tanuló került a mintába. Az ingadozó elemszám az osztályokban időközben

bekövetkezett létszámbeli változásnak köszönhető (pl. bukás, lemorzsolódás miatt), s az összehasonlíthatóság miatt új osztályokat nem nagyon akartunk bevonni a vizsgálatba. A kutatás a szerencsi és az edelényi középiskolán kívül Miskolc 15 középfokú oktatási intézményére terjedt ki az alábbiak szerint.

Iskola	Minta (osztályok száma)
Izsó Miklós Gimnázium és Szakképző Iskola	3
Bocskai István Gimnázium és Közgazdasági Szki.	5
Diósgyőri Gimnázium	1
Zrínyi Ilona Gimnázium	1
Kossuth Lajos Gimnázium és Pedagógiai Szki	1
Hermann Ottó Gimnázium	1
Korányi Sándor EÜ Szakközépiskola	1
Baross Gábor Közlekedési és Postaforgalmi Szki.	1
Bláthy Ottó Villamosipari Szki.	1
Andrássy Gyula Műszaki Középiskola	1
Berzeviczy G. Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szki.	1
Gábor Áron Szakközépiskola	1
Eötvös József Szakképző és Művészeti SZKI	1
Szemere Bertalan Szakképző	2
Szentpali Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szki.	1
Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakképző Iskola	2
Diósgyőr-Vasgyári Szakképző Iskola	1
Mindösszesen:	25

A súlyozott minta iskolatípus, nem és település szerinti megoszlása 1999-2002 között

		Fiúk			Lányok		
		gimnázium	szakközépiskola	szakm. képző	gimnázium	szakközépiskola	szakm. képző
1999	Miskolc	4	39	43	9	35	31
	Edelény	1	5		4	3	
	Szerencs	5	1		11	7	
2000	Miskolc	4	39	43	9	35	31
	Edelény	1	5		4	3	
	Szerencs	5	1		11	7	
2001	Miskolc	5	30	50	8	45	25
	Edelény	2	1		3	7	
	Szerencs	6	5		10	2	
2002	Miskolc	5	29	53	8	47	22
	Edelény	2	4		3	5	
	Szerencs	6	2		10	6	

A fenti táblázat iskolatípus, nem és település szerinti megoszlásban hasonlítja össze az 1999-2002 között lekérdezett évfolyam mintáját. Az adatok összevetéséből kiolvasható, hogy a négy minta súlyozás utáni összetétele alapvetően megegyezik, alkalmas az adatok hiteles összehasonlítására.

1.2 Adatfeldolgozás

A kérdőívből kinyerhető empirikus adatokat kódolás után számítógépen rögzítettük és ellenőriztük. Az adatelemzést SPSS programmal végeztük.

Egyes kérdéseknél azt kértük a válaszolóktól, hogy értékeljenek állításokat, minősítsenek társadalmi cselekedeteket, problémákat, intézményeket négyfokú skálán. Ezen kérdések esetében a kapott értékeket egy százfokú skálára számoltuk át, ahol a százas értéket az jelentette volna, ha az adott kérdésre minden válaszoló egyöntetűen a maximális, a nullát pedig az, ha a minimális pontszámot adja. A határ az ilyen százfokú skálákon az ötven pont. Az ez alatti érték általában negatív véleményt (bizalmatlanságot, elégedetlenséget, ellenszenvet stb.), míg az e feletti érték pozitív véleményt (elégedettséget, bizalmat, rokonszenvet stb.) jelez.

Más kérdéseknél - ahol pozitív vagy negatív tendenciát lehetett prognosztizálni - a százalékos értékeket egy ún. mérleg-indexre vetítettük. Ez esetben a kapott szám egy -100 és +100 közötti érték, ahol az egyöntetű pozitív tendenciát a pozitív, míg az egyöntetű negatív tendenciát a negatív véglet mutatja. A mérleg-indexen a nulla körüli értékek fejezik ki a változatlan helyzetet.

Az elemzés során a gyakrabban használt egyváltozós elemzési technikák (gyakoriság, átlagok stb.) mellett a rejtett tartalmak, tendenciák vázolására ún. többváltozós matematikai-statisztikai módszereket is használtunk. A leggyakoribb többváltozós elemzési formák a következők voltak:

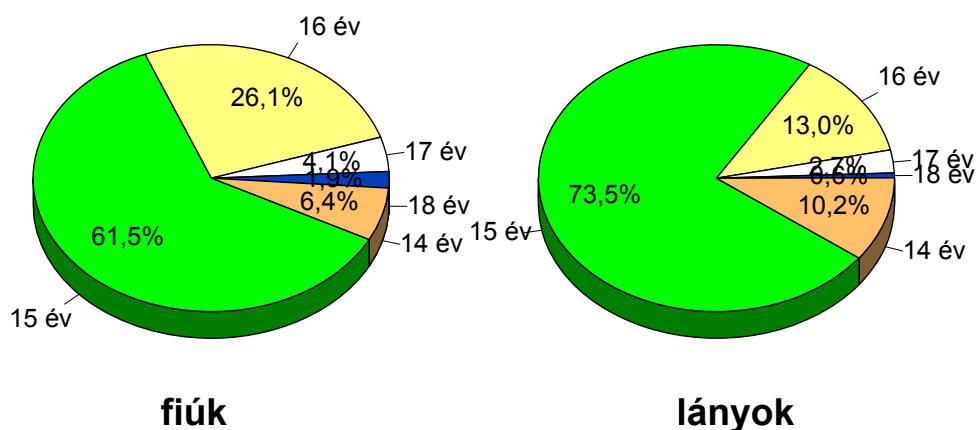
- * A korrelációs elemzés azt mutatja meg, hogy az egyes változók megítélése között milyen összefüggés van. Ha van köztük kapcsolat, akkor ezt egy korrelációs együttható fejezik ki, melynek értéke -1 és 1 között lehet. Minél magasabb ez az érték, annál nagyobb a hasonlóság a megítélésben.
- * A faktoranalízis arra szolgál, hogy sok változóból (például egy hosszú kérdéssorból) kevesebb, jobban kezelhető egységeket kapjunk. Az eljárás alapja itt is az egyes változók megítélésének hasonlósága, de itt változó-csoportokat, megítélési mintázatokat kapunk végeredményül. Az egyes csoportokba tartozó itemekhez faktorsúlyokat rendel a számítógép (-1 és 1 között), amelyek azt fejezik ki, hogy az adott item, változó vagy állítás mennyire befolyásolja az adott faktor összképét. Minél inkább távol van a nullától ez a szám, annál jelentősebb az adott item befolyása az adott faktorra, (ha negatív ez a szám, akkor az adott item éppen ellenkező előjellel befolyásolja a faktort, mint pozitív faktorsúlyú társai).
- * A klaszteranalízis nem a változókból, hanem a válaszadókból képez csoportokat (klasztereket), aszerint, hogy egyes kérdéseket, kérdéssorokat mennyire hasonlóan ítélték meg. Ezzel lehetővé válik, hogy egy-egy témakör (akár viszonylag sok kérdéssel) megítélése szerint csoportosítsuk a

válaszókat, és a csoportokat utána elemezzük akár társadalmi-demográfiai összetételük, akár más kérdésekre adott válaszaik alapján.

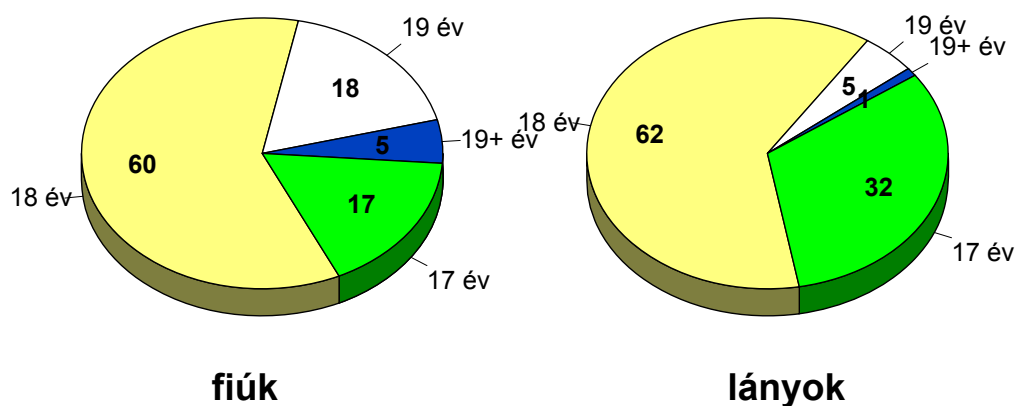
2. Családi háttér

Minden társadalomtudományi vizsgálódás alapvető demográfiai változója közé tartozik az életkor. A vizsgált korosztályban 1999-ben a tanulók túlnyomó többsége fiatalkorú volt, mindössze egy százalékuk volt jogilag felnőtt. Ez természetes is, hiszen a vizsgálat a középiskola első évfolyamára fókuszált. Mivel az adatfelvétel időpontja tavasszal volt, a válaszolók többsége már betöltötte 15. életévét, a 14 évesek aránya mindössze 8 százalék volt. A 15 évesek a minta 67, a 16 évesek 20, a 17 évesek pedig 4 százalékát alkotják. 2002-ben ugyanezen tanulói populáció többsége már jogilag felnőtt, mindössze 24 százalékuk nem töltötte be a 18. életévét. Jelenleg a Miskolci tanulók átlagéletkora a gimnazistáknál és szakközépiskolásoknál 17,8, a szakiskolásoknál 18,1 év, Edelényben 17,9, Szerencsen 17,7 év.

A vizsgált tanulók korösszetétele (1999)

A vizsgált tanulók korösszetétele (2002)

A kutatás során vizsgált miskolci tanulók közel fele, 46 százaléka szakközépiskolába jár, s az érettségit adó képzésben résztvevők aránya összesen 54 százalék. Edelenyben és Szerencsen minden megkérdezett tanuló érettségit (is) adó osztályba jár, a két kisváros között e tekintetben különbség, hogy Szerencsen a vizsgált diákok kétharmada szakközépiskolás és egyharmada gimnazista, Edelenyben pedig fordított az arány.

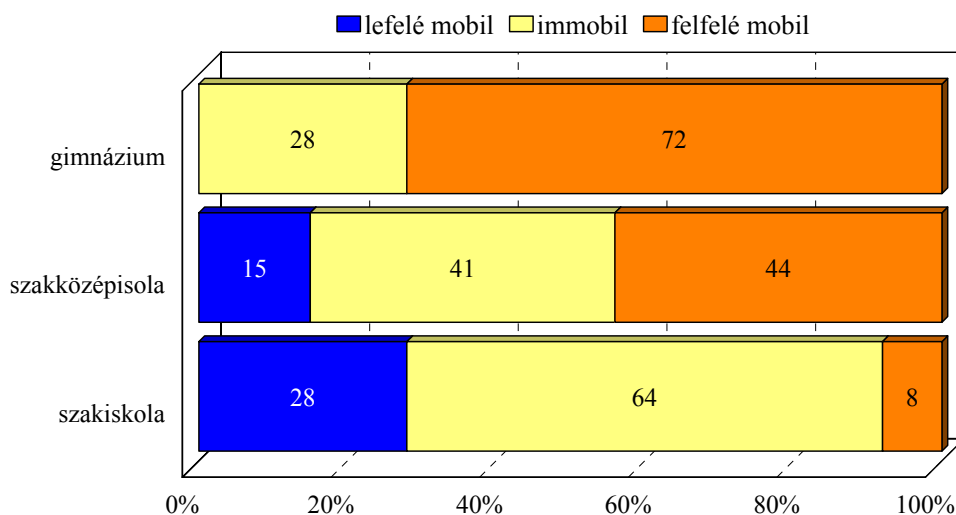
A válaszolók nem szerinti összetétele megfelel a korcsoportra jellemző általános demográfiai helyzetnek, minimális fiú többlettel találkozhatunk. Ha azonban a tanulók nemek szerinti összetételét az egyes iskolatípusok dimenziójában vizsgáljuk - ahogy az várható volt - jelentős eltérés tapasztalható. A 12. osztályt tekintve a legfiúsabb iskolákban - a szakiskolákban - a tanulók több mint kétharmada fiú, míg a szakközépiskolákban és a gimnáziumokban lány dominancia érvényesül. Mindez a gyakorlatban azt eredményezi, hogy míg a 12 osztályos lányok 78 százaléka érettségizik valószínűleg, addig a fiúknak csak a fele.

Eddigi tapasztalataink alapján a legfontosabb magyarázó változók egyike a szülők iskolai végzettsége, azon belül is az apa iskolázottsága. A teljes mintában a diákok 7 százalékának édesapja csak általános iskolát végzett, 48 százalékuk kitanult valamilyen szakmát, további 33 százalék édesapja le is érettségizett. A diplomás szülők aránya 12 százalék. Ezek az arányok érthetően nem változatosak 1999 óta, s az is igaz továbbra is, hogy a nagyvárosi társadalom heterogenitására jellemzően a szülők képzettségi szintje is differenciáltabb, a miskolci mintában magasabb a magasan kvalifikált szülő aránya mint a két kisvárosban, de magasabb a képzetleneké is. A magyar közoktatásban jellemző, hogy a

képzettebb szülők gyerekei a magasabb képzettséget adó iskola felé orientálódnak. A maximum szakmunkásképzőt végzett szülők gyermekei adják a mostani szakiskolások 72 százalékát, míg az érettségizett szülők többségének gyerekei is érettségizni fognak.

Mivel követéses vizsgálatról van szó, a generációk közötti mobilitás sem változhatott érdemben az 1999-ben felvett adatokhoz képest, a középiskolások 48 százalék immobil, 17 százalék lefelé mobil, 35 százalék felfelé mobil. Ez azt jelenti, hogy a vizsgált fiatalok fele ugyanolyan, több mint egytizede alacsonyabb képzettségi szintet ér el, mint a szüleik, s a többiek magasabb kvalifikáltság felé vannak úton.

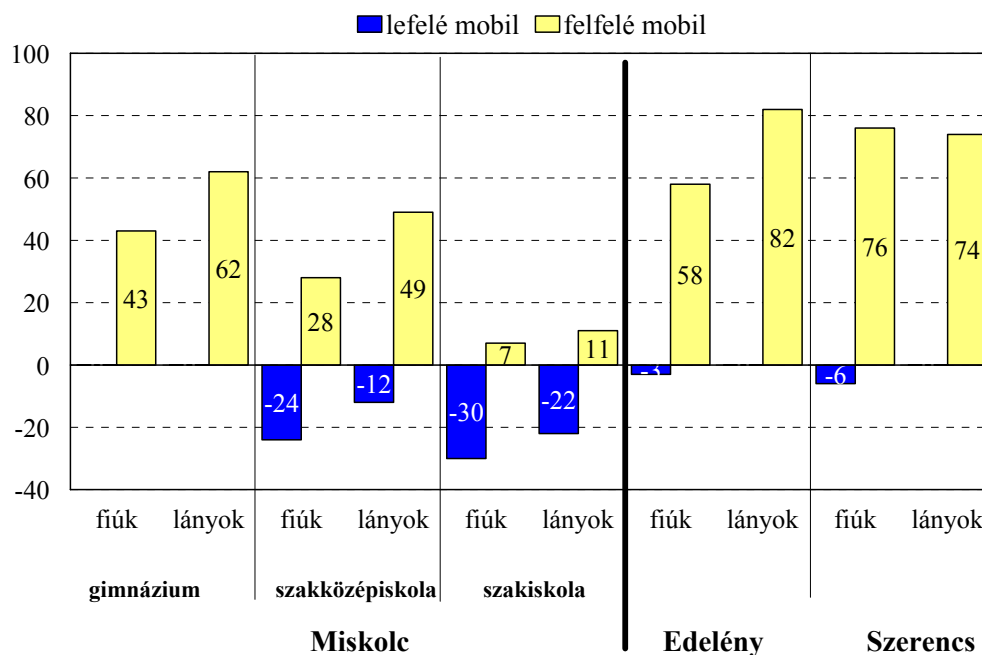
Mobilitási irányok az egyes iskolatípusokban

Az egyes iskolatípusokban tanuló diákok körében eltérőek a mobilitási irányok. A gimnazisták között a legmagasabb a felfelé irányuló intergenerációs mobilitás, 72 százalékuk szülei nem diplomások. A legalacsonyabb mobilitási ráta a szakiskolásoknál, szakmunkástanulóknál mérhető, 64 százalékuk immobil, mindössze alig egytizedük felfelé mobil, s közel egyharmaduk alacsonyabb iskola végzettséget fog szerezni várhatóan, mint a szülei.

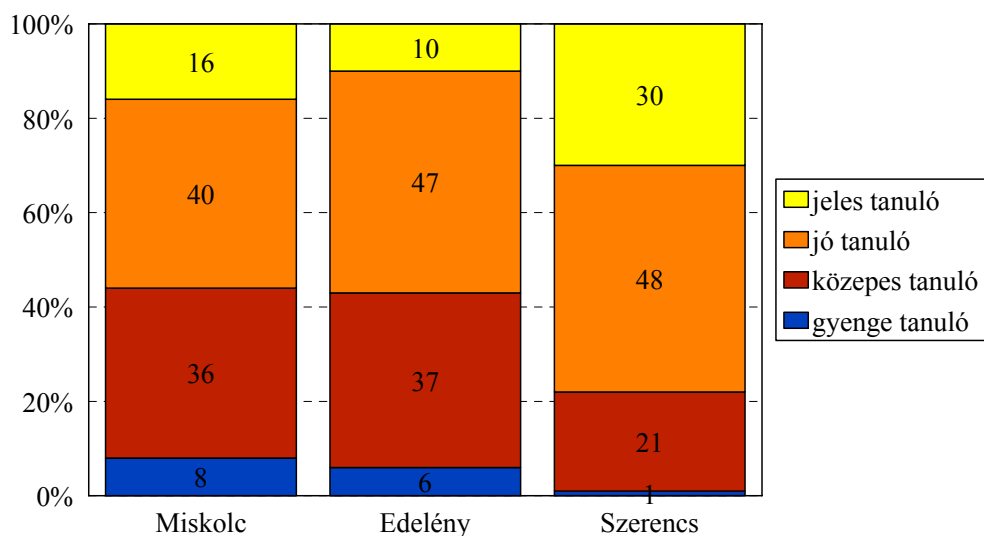
Ha nemek és település szerint is tovább bontjuk a mobilitási arányokat, akkor kiderül, hogy a miskolci szakiskolás illetve szakmunkás fiúknál a legrosszabb a helyzet, s legjobb a két kisvárosban.

Mobilitási irányok az egyes almintákban nemenként

A kérdőívben arra is megkértük a tanulókat, hogy nyilatkozzanak iskolai teljesítményükről, megkérdeztük a legutóbbi félévi tanulmányi átlagukat. A 12 osztályos diákok összesített átlaga jó, számszerűsítve 3.61. Ez természetesen eltér a vizsgált mintavételi pontokon, Miskolcon 3.54, Edelényben 3.57 míg Szerencsen 4.05.

A tanulók tanulmányi eredménye (2002)

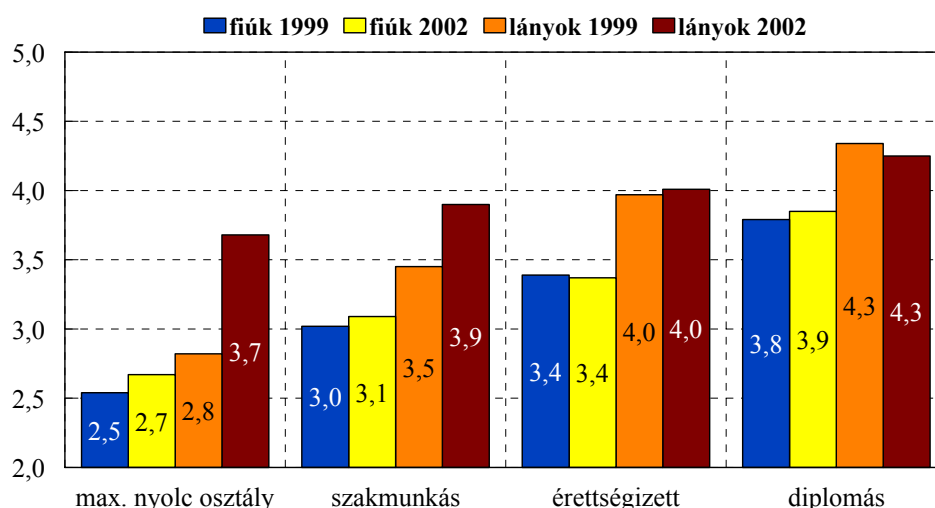

Ha nominálisan kategorizáljuk a tanulmányi átlagokat, a 12 osztályosok 7 százaléka minősül

gyenge tanulónak (1-2,49 közötti átlag) 2002-ben, további egyharmaduk közepes eredményt ért el a legutóbbi félévben (2,5-3,49 közötti átlag). Jó átlagot produkált a tanulók 41 és jeles átlagot ért el 17 százalékuk. Ha összehasonlítjuk az egyes iskolák adatait - mint minden évben idén is - azt tapasztaljuk, hogy a legmagasabb tanulmányi átlagot a gimnáziumok tanulói produkálták (4.02), s a leggyengébben a szakmunkástanulók szerepeltek, bár ők is elérték a hármast (3.16).

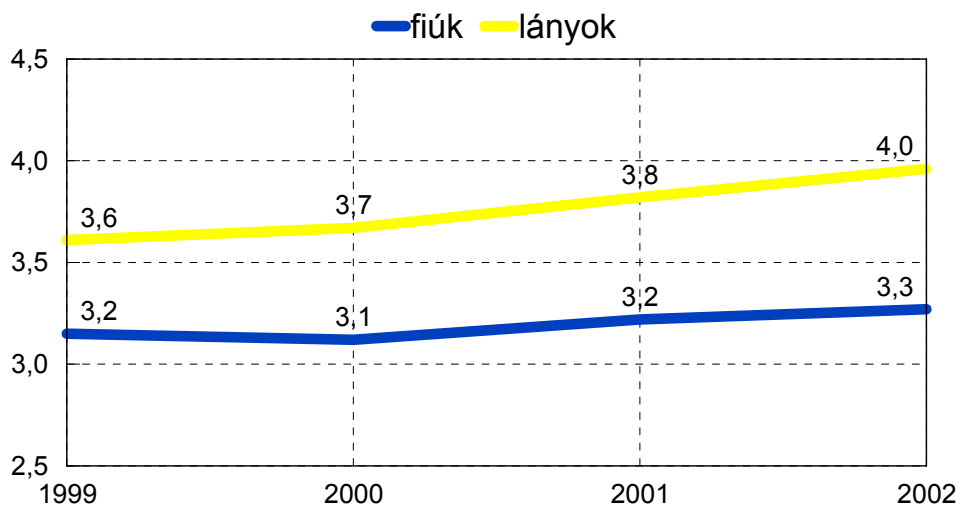
A tanulmányi átlagokat vizsgálva fel kell hívni a figyelmet arra a - pedagógusok által jól ismert - tényre, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülő gyermeke, mivel több kulturális tőkével rendelkezik, jobban meg tud felelni az iskolai elvárásoknak, s az iskolákat továbbra is leginkább ők tudják "használni" céljaik elérésére. Míg a diplomás apák gyermekeinek tanulmányi átlaga 4.04, addig az érettségizetteknél ez az érték 3.68, a szakmunkásoknál pedig csak 3.49. A maximum nyolc osztályt végzett apák gyermekeinek tanulmányi átlaga 3.25 volt az elmúlt félévben.

Tanulmányi átlag a szülők képzettségének dimenziójában

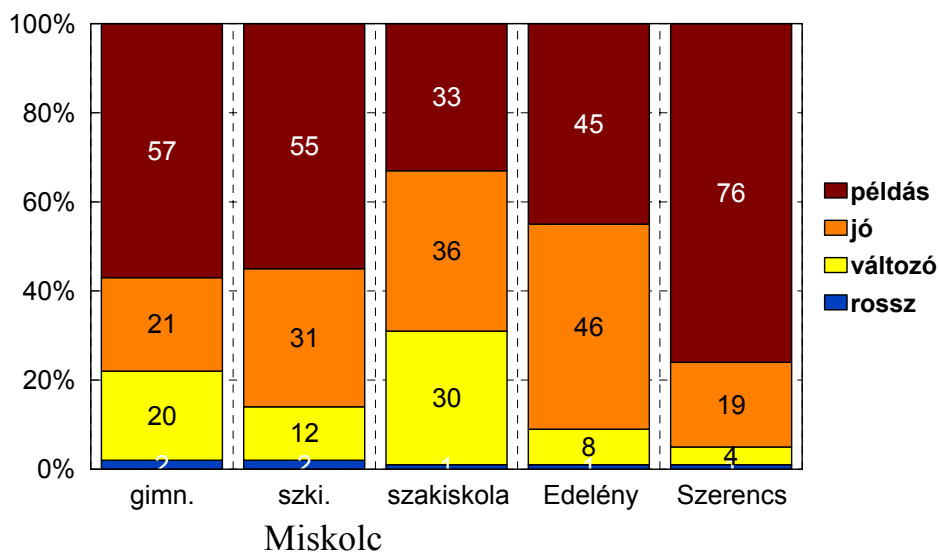
A négy éves tendenciát vizsgálva a tanulók tanulmányi eredménye a lányoknál kis mértékben emelkedett, a fiúknál nem változott, minden évben 3.1-3.3 között volt.

Tanulmányi átlag alakulása nemenként

A négy éves tendenciát vizsgálva a tanulók tanulmányi eredménye a lányoknál kis mértékben emelkedett, a fiúknál nem változott, minden évben 3.1-3.3 között volt. Idén megkérdeztük a tanulókat magatartásjegyükéről is. A vizsgált diákok fele példás magatartás jegyet kapott félévkor, 32 százalékuk jót. Nemek szerint a fiúk 36, a lányok 63 százaléka példás magatartású, a jók aránya 34, illetve 29 százalék. A legtöbb példás tanuló Szerencsen van, a legkevesebb a miskolci szakiskolákban.

Félévi magatartás jegyek (2002)

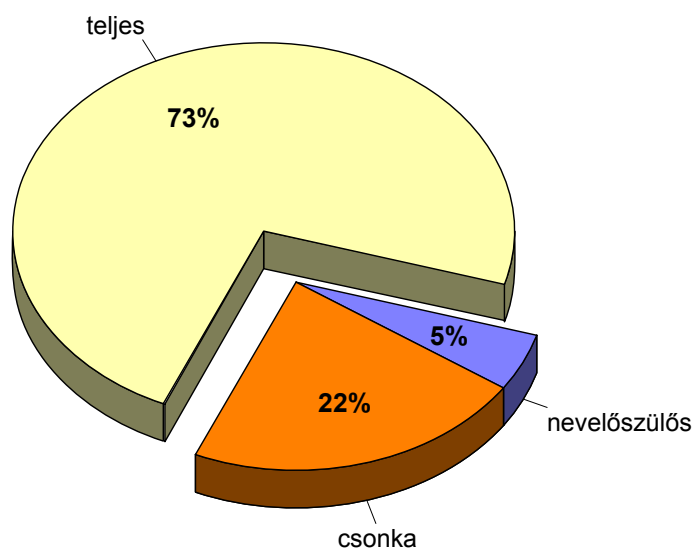

A családi háttérre vonatkozó információkat a szűkebb család kompozíciójának felderítésével

kezdtek. Itt a lehetséges válaszok az édesszülőkre, a nevelőszülőkre, a testvérekre, a nagyszülőkre, illetve a háztartásban élő egyéb személyekre vonatkoztak.

Az adott válaszok alapján három családtípust különböztethetünk meg. A tanulók közel háromnegyede klasszikus, "nem csonka" családban él, mindkét édesszülőjével, esetleg testvérekkel vagy nagyszülőkkel (szándékosan nem a „rendezett” kifejezést használtuk, mivel rendezett családi életet csonka családban is lehet élni, míg a teljes család nem feltétlenül garancia erre). A diákok közel egynegyede csonka családban él, ahonnan vagy az édesapa vagy az édesanya hiányzik (ennek okára nem kérdeztünk rá, így ebben a kategóriában együtt szerepelnek a válás illetve az esetleges elhalálozás miatti csonka családok). A harmadik kategória, amely ugyan a diákok alig 5 százalékának családját jelentette, mégis fontos megkülönböztetni, az, ahol az egyik édesszülő családból való kikerülése után nevelőszülő került a családba. Mint később látni fogjuk, ez a helyzet okozhat eltéréseket a "hagyományos" csonka családokhoz képest, ahol az édesszülő kiesését nem követte "pótlás".

Az egyes családtípusok aránya a mintában

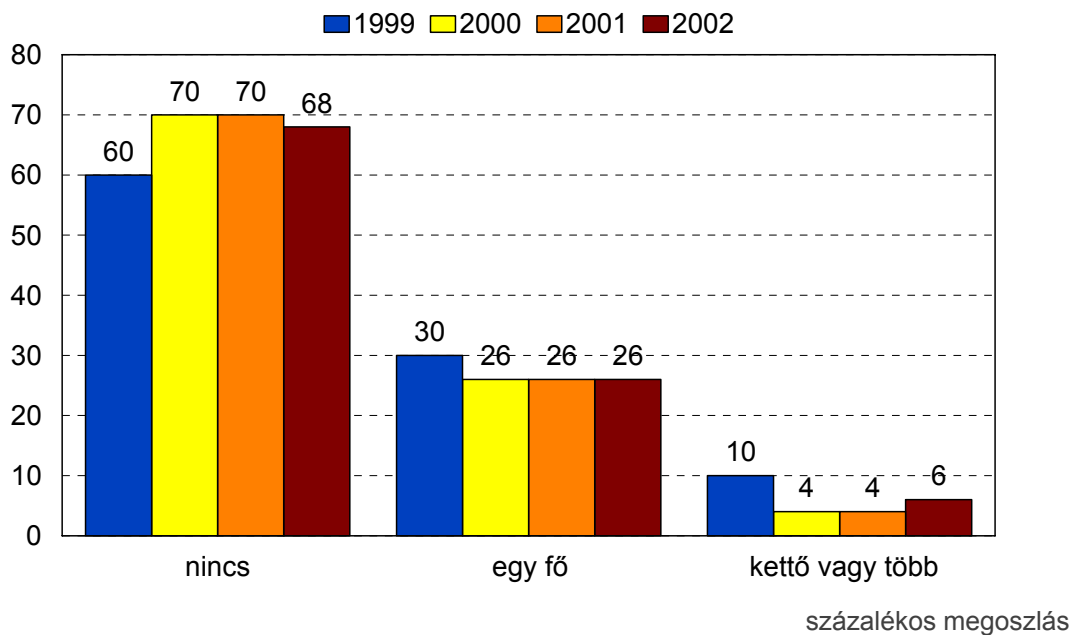

A családi élet fontos jellemzője a munkanélküliség a háztartáson belül. Ez összességében nem változott 1999 óta, a diákok nagyjából kétharmadának nem kell megélnie ezt a problémát. Ez azt jelenti, hogy a vizsgált három városban az utóbbi négy évben lezajlott gazdasági folyamatok nem érintették ezt a kérdést. 1999 és 2000 között egy nagyobb javulásnak lehettünk tanúi, de aztán ez a trend megállt, sőt tavalyhoz képest megint inkább romlani látszik. Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy ezek az adatok nem a tényleges munkanélküliségi rátát tükrözik, hanem egy kohorsz munkanélküliség-percepcióját

mutatják.

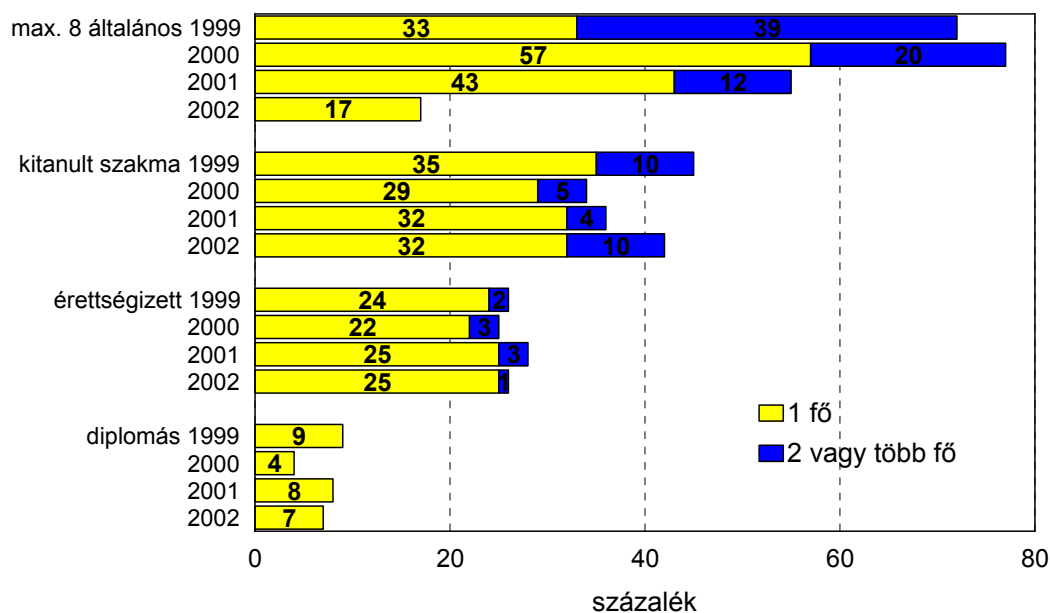
A megfigyelt munkanélküliség az elmúlt években jelentősen különbözött a három városban, ahol általában Szerencs és Edelény váltogatta egymást az első helyen, mostanra azonban ez a különbség megszűnt és nincs jelentős eltérés a városok között.

Hány munkanélküli van a családban?

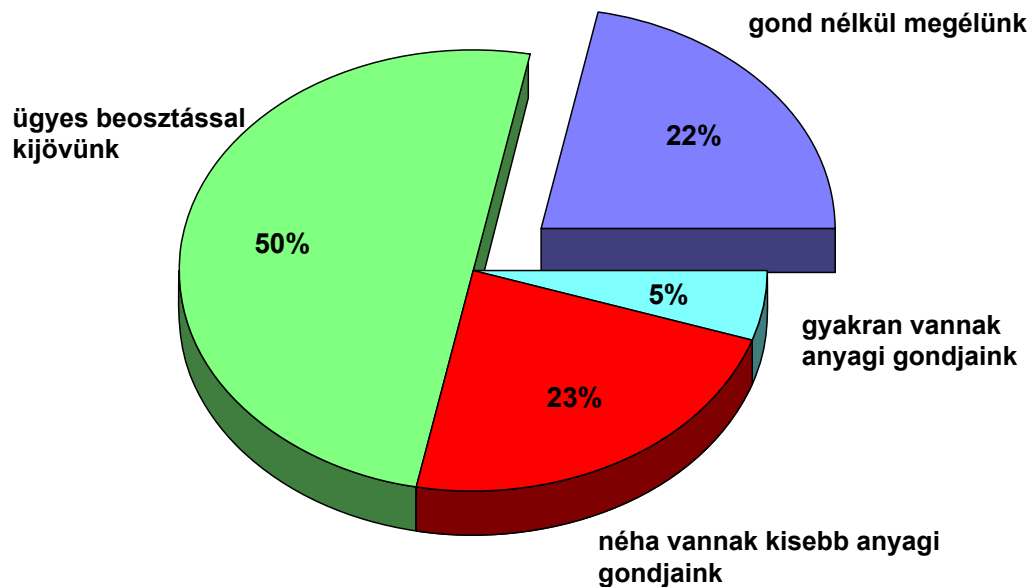
A családon belüli munkanélküliség jellemzőit és predesztinálhatóságát jól mutatja a következő ábra, ahol a munkanélküliséget az apa iskolai végzettségével vetettük össze. Ezen látszik, hogy bár ennek az elmúlt években elsősorban a legalacsonyabb végzettségű családfővel rendelkező családok voltak kitéve, 2002-ben a szakképzetlen munkaerőre nagyobb kereslet volt, ami felszívta az 1999-ben és 2000-ben még óriási arányú állástalant. Ugyanakkor a szakmai képzésű apák helyzete inkább romlott 2000 óta, különösen a többszörös állástalanság aránya a családban, amely a duplájára növekedett, visszaállva az 1999-es szintre.

**Családon belüli állástalanok száma
az apa iskolai végzettségének dimenziójában**

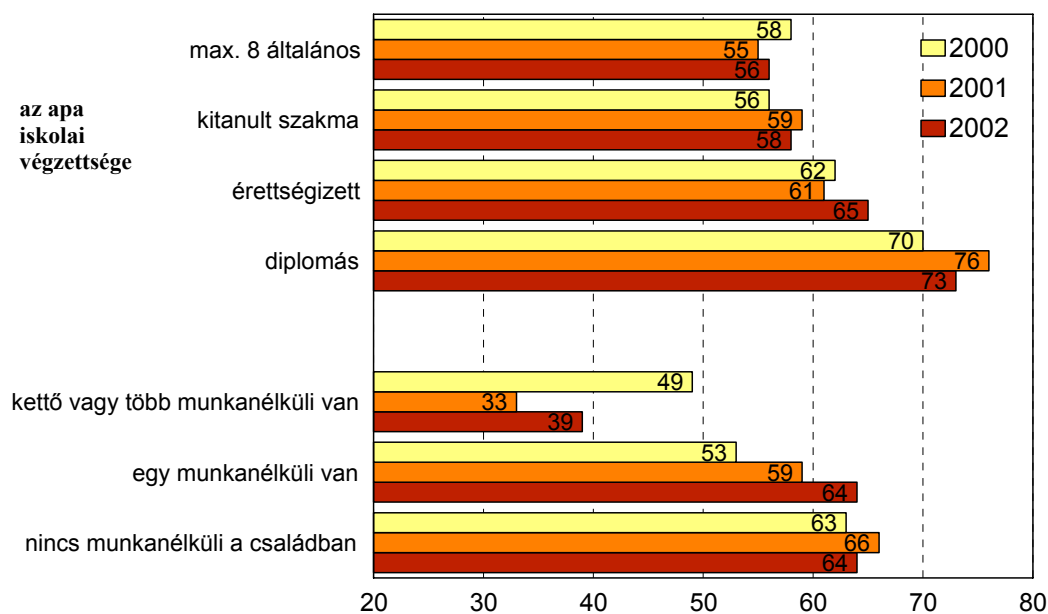
A munkanélküliség hatása a család anyagi helyzetére olyannyira nyilvánvaló, hogy ezt már a diákok is pontosan érzékelik. Miután ebben a kutatássorozatban nem használtunk állandó azonosítókódot a diákokra, így nem lehet pontosan megállapítani, hogy a munkanélküliség mennyire állandó a családokban, és ez milyen hatással van a háztartás anyagi helyzetének megítélésére. Amikor arra kértük a diákokat, hogy ítéljék meg családjuk anyagi helyzetét, akkor azok a fiatalok, akiknek családjában van munkanélküli, jóval kedvezőlenebb helyzetről számoltak be. A diákok közül egyébként legtöbben azt mondták, hogy ügyes beosztással kijönnek a keresetből és mindössze 22 százalékuk válaszolta azt, hogy gond nélkül megélnék, ami négy százalékos visszaesés tavalyhoz képest.

Milyen a család anyagi helyzete?

A "gond nélküli élet" az átlagosnál jobban jellemző a szerencsiekre és a gimnazista fiatalok családjára, míg a csonka családokban élők az egykeresős helyzet miatt érthetően nagyobb arányban válaszolták azt, hogy gyakran vannak anyagi gondjaik. Egyebek mellett az apa iskolai végzettsége is erősen befolyásolja a család keresetét. Ez az összefüggés lineáris, azaz minél magasabb az apa végzettsége, ténylegesen annál magasabb a családi összjövedelem (ritka kivételek persze előfordulhatnak, de ez a szociológia egyik legtöbbször bizonyított összefüggése), és annál jobbnak ítélik meg a diákok a család anyagi helyzetét. A következő ábra az apa végzettségének és a munkanélküli családtagnak a hatását mutatja a család vélt anyagi helyzetére a tavalyi adatokkal együtt (százfokú skálán).

A család anyagi helyzetének megítélése

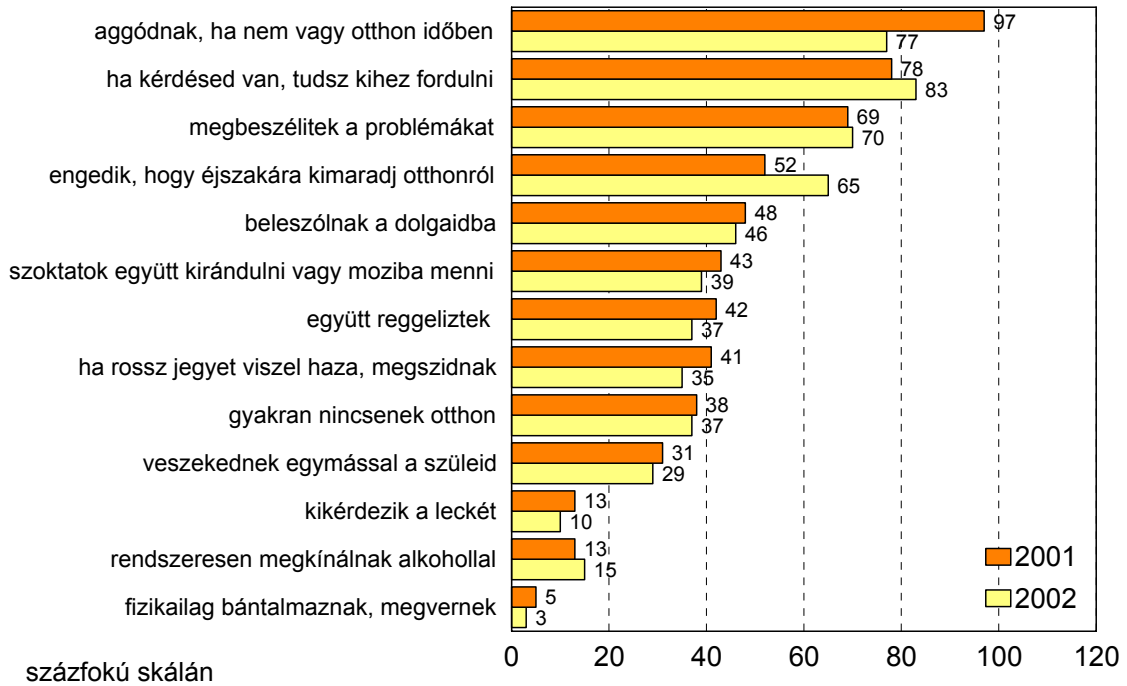

Mint az ábrán is látszik, az apa iskolai végzettsége az egyes kategóriákon belül nem mutat nagy változást 2000 és 2002 között, de minden évben azt sugallja, hogy a magasabb végzettségű apák gyermekei jobbnak látják a családjuk helyzetét.

A munkanélküli családtag ugyanakkor érdekesen befolyásolja ezeket a szubjektív véleményeket. Akinek nincs munkanélküli a családjában, az az évek múlásával nem változtatott a véleményén. Akinek egy munkanélküli családtagja van, annak a véleménye furcsa módon egyre jobb lett 2000 és 2002 között, olyannyira, hogy idén már nem volt véleménykülönbség az egy állástalannal egy fedél alatt élők és a munkanélküliség által nem érintett családok gyermekei között. Ahol kettő vagy több munkanélküli van, ott az adatok erősen hullámoznak, aminek nem utolsósorban az az oka, hogy ez a rész minta igen kicsi, de elmondhatjuk, hogy tavalyhoz képest ők is inkább javulásról számoltak be.

Annak érdekében, hogy némiképp feltérképezzük a családi hátteret, 2001-hez hasonlóan most is tizenhárom jellemzőre kérdeztünk rá a szülők viselkedésével, nevelési szokásaival kapcsolatban. Ebből az derült ki, hogy tavalyhoz képest csak három dolog változott szignifikánsan, és mindhárom a "felnőtté válás" velejárója: a szülők jóval kevesebbet aggódnak, ha a diák nincs otthon időben, többször engedik, hogy kimaradjon éjszakára és valamivel nagyobb bennük a hajlam arra, hogy ha a diáknak kérdése van valamiről, akkor megpróbáljanak erre válaszolni. Ezzel együtt 2002-ben is a legjellemzőbbek az aggódás és a kérdés esetén való segítség, míg a fizikai bántalmazás és az alkohollal való kínálás igen ritka, bár utóbbi egy kicsit növekedett, összhangban az előbbiekkal.

Mennyire jellemző a családra?

3. Fogyasztói magatartás, tanulói értékek

A megkérdezett diákok 76 százaléka külön, saját szobában lakik otthon, amelyben sokaknál saját hifi, TV is található. 50 százalékuknak van saját tévéje, további egyötödüknek csak a testvérével kell osztoznia rajta.

Az egyes saját tárgyak birtoklási módjának százalékos megoszlása

	van	nincs	csak a testvérével közösben van
Van saját szobád?	76	7	17
Van saját mobiltelefonod?	75	24	1
Van saját CD-lejátszód?	51	34	15
Van saját tévéd?	50	28	22
Van saját számítógéped?	25	56	19
Van saját bankkártyád?	34	66	

százalék

Ha mindezt az időben vizsgáljuk, akkor érdekes következtetésekre juthatunk. Itt azokat vettük figyelembe, akik egyedül hozzáférnek az adott eszközhöz. A vizsgált három év alatt jól látható az elektronikus eszközök elterjedtségének növekedése, különösen ami a CD-lejátszót, a bankkártyát és elsősorban a mobiltelefonokat illeti (két év alatt 10-ről 75 százalékra nőtt az elterjedtségük). Itt két jelenség is erősíti egymást, az egyik ezen cikkek elterjedtségének növekedése önmagában, aminek egyik oka a relatív árak csökkenése, míg a másik a diákok életkorának növekedése, felnőtté válásuk folyamata, melynek során egyre többen szerzik be ezeket az eszközöket.

Az egyes saját tárgyak birtoklási módjának százalékos megoszlása

	2000	2001	2002
Van saját szobád?	72	74	76
Van saját mobiltelefonod?	10	39	75
Van saját CD-lejátszód?	35	40	51
Van saját tévéd?	45	46	50
Van saját bankkártyád?	15	26	34
Van saját számítógéped?	23	27	25

az igen válaszok százalékos aránya

A kérdőívben 2000-hez hasonlóan kilenc kiadási típusra kérdeztünk rá, azt tudakolva, hogy mennyi pénzt költenek a fiatalok. Mindent egybevetve egy hónapban átlagosan 14.077 forintot költenek

a fiatalok fejenként. Természetesen nem mindenki költ mindenre, így fontos információ az is, hogy hányan mondtak egy adott terméktípusnál, szolgáltatásnál nulla forintot.

A diákok kiadásainak havi átlagai

	Összeg (Ft)	Semmit (%)
ruhára	7 316	32
élvezeti cikkekre (cigi, kávé, alkohol, drog)	4 733	44
szórakozásra (mozi, színház, diszkó, koncert stb)	4 004	12
sportra	3 959	77
élelmiszerre	3 926	38
utazásra	2 434	64
szépségápolásra (pl. fodrász, szolárium, kozmetikus)	2 143	30
kazettákra, CD-re	2 124	65
könyvekre, újságokra	1 803	47

A táblázatból jól látszik, hogy fajlagosan a legdrágább termék a ruhanemű, amire ráadásul a diákok kétharmada költ is valamennyit. Az élvezeti cikkekre is viszonylag sok pénz megy el, de ez már csak minden második diákot érint. A szórakozás, a sport és az élelmiszerek nagyjából ugyanannyit visznek el havonta, de míg szórakozásra minden tíz diákból kilenc költ valamennyit, addig a sportra csak egynegyedük. Figyelemreméltó, hogy 2000-hez hasonlóan könyvekre és újságokra jut a legkevesebb.

Ha megvizsgáljuk a kiadások változását 2000 és 2002 között, akkor azt láthatjuk, hogy mindössze egyetlen tételre költenek kevesebbet idén a diákok, ez pedig az utazás. Az átlagos kiadások emelkedés 34 százalék. Három tétel van, ahol az emelkedés jóval meghaladja ezt az átlagot: élvezeti cikkekre, szórakozásra és a könyvekre (mely utóbbi még így is a legkevesebb pénzt felemésztő kiadásnem). Ha nem a százalékos változást, hanem a nominális adatokat nézzük, akkor kiderül, hogy az eltérés 1000 forintnál nagyobb még a ruhaneműk esetén, de ezek fajlagos drágasága miatt ez a növekedés az átlagosnál alacsonyabb.

A havi kiadások átlaga 2000-ben és 2002-ben (Ft.)

	2000	2002	eltérés	százalékos változás
ruhára	6 252	7 316	1 064	17
élelmiszerre	3 269	3 926	657	20
sportra	3 091	3 959	868	28
élvezeti cikkekre (cigi, kávé, alkohol, drog)	2 918	4 733	1 815	62
utazásra	2 656	2 434	-222	-8
szórakozásra (mozi, színház, diszkó, koncert stb)	2 421	4 004	1 583	65
kazettákra, CD-re	1 965	2 124	159	8
szépségápolásra (pl. fodrász, szolárium, kozm.)	1 600	2 143	543	34
könyvekre, újságokra	1 006	1 803	797	79

Ha azt vizsgáljuk meg, hogy egy adott cikkre mennyien költenek egyáltalán valamennyi pénzt, akkor azt láthatjuk, hogy két tétel kivételével minden esetben csökkent az arra költő fiatalok aránya. Ez a két tétel az élvezeti cikkek és a szórakozás. A legnagyobb a visszaesés a kazetták/CD-k, könyvek és az utazás terén.

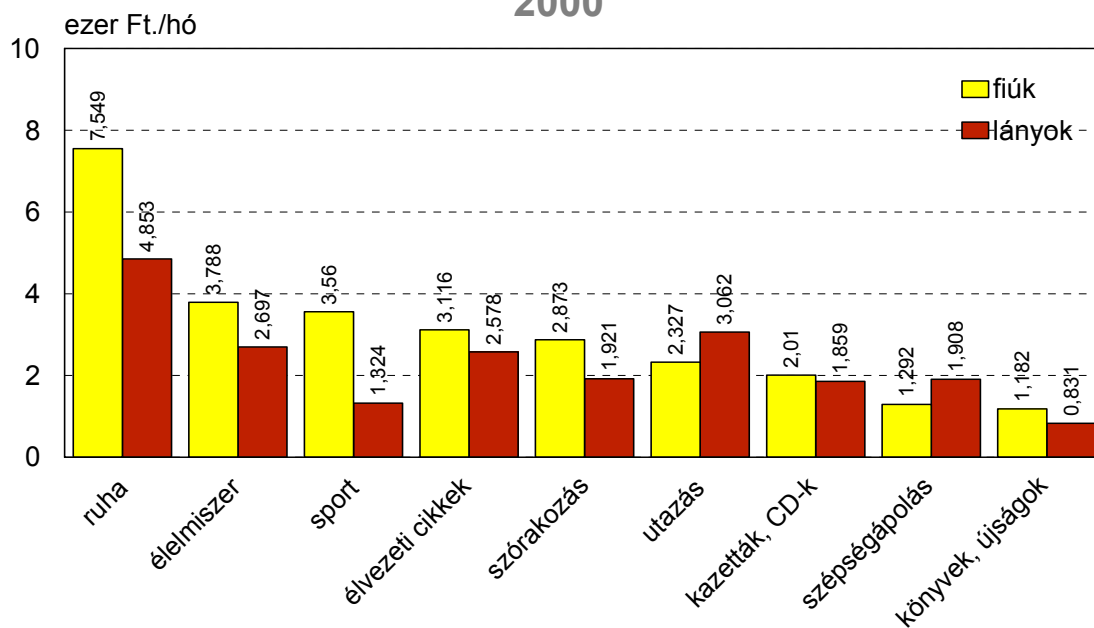
Az adott cikkre nem költő fiatalok aránya (%)

	2000	2002	eltérés
ruhára	25	32	+7
élelmiszerre	29	38	+9
sportra	71	77	+6
élvezeti cikkekre (cigi, kávé, alkohol, drog)	54	44	-10
utazásra	54	64	+10
szórakozásra (mozi, színház, diszkó, koncert stb)	19	12	-7
kazettákra, CD-re	54	65	+11
szépségápolásra (pl. fodrász, szolárium, kozmetikus)	27	30	+3
könyvekre, újságokra	36	47	+11

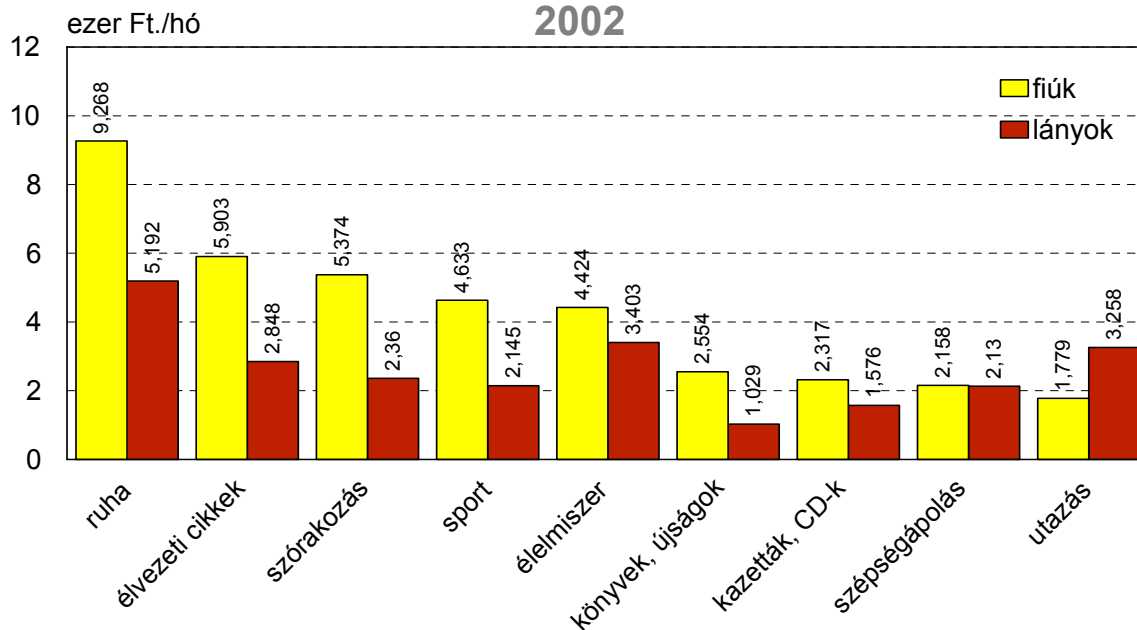
Ha a két táblázatot együtt vizsgáljuk meg, akkor az derül ki, az élvezeti cikkek és a szórakozás nemcsak több fiatal pénztárcáját érinti idén, hanem többre is kerül, mint két évvel ezelőtt. Ennek ellentettje az utazás, ami kevesebb fiatal kevesebb pénzét viszi el, mint 2000-ben. A könyvekre költött összeg ugyanakkor érdekesen alakul, mert kevesebb fiatal az átlagnál többet költ rá, vagyis itt tetten érhető a preferenciák kialakulása.

A kiadások jelentősen eltérnek a két nem tekintetében. 2000-ben az utazást és a szépségápolást leszámítva a fiúk költöttek minden kiadási csoportban többet, idénre a fiúk már a szépségápolásban is beérték a lányokat. A legnagyobb különbség most is a ruházkozásban van a fiúk javára, amiről első pillantásra azt lehetne hinni, hogy a lányok költenek többet. A nemek közti viszonylag nagy eltérés részben az iskolaszervezetből fakad, a szakiskolákban lévő fiú-túlsúly és az ott szintén jelenlévő nagyobb arányú költsékezés együttes hatását láthatjuk.

A középiskolás diákok átlagos havi kiadásai nemenként 2000

A középiskolás diákok átlagos havi kiadásai nemenként 2002

Ha megvizsgáljuk a diákok pénzköltésének főátlagát az egyes társadalmi csoportokban, akkor világosan szembetűnnek az egyes családi és életstratégiai különbségek. A fiúk több pénzt költenek, mint a lányok, és ezt a különbséget 2000 óta növelni is tudták. A három település közül a miskolci

diákok a legnagyobb fogyasztók (érthetően, hiszen egyben ott a legnagyobb a kínálat is), bár százalékosan az ő fogyasztásuk nőtt a legkevésbé, míg a szerencsieké a legjobban. A szakiskolások az átlagnál több pénzt költenek el, míg a szakközepesek kiadásai csökkentek az elmúlt két évben. Az alacsonyabb végzettségű apák gyermekei az átlagnál több pénzt költenek, ami azért érdekes, mert intuitív módon azt várhatnánk, hogy a több pénz az iskolázottabb apák családjában áll rendelkezésre. Ez alaphelyzetben igaz is lehet, kérdés, hogy a fiatalnak adott zsebpénz mennyiben kompenzálja a társadalmi státuszt, illetve a szakiskolásoknak a szakmai gyakorlat mennyiben nyújt lehetőséget extra bevételekre. A pénzköltés nagysága egyre csökken a tanulmányi átlag emelkedésével, bár a két év alatti növekedés nagyobb a jeles tanulók körében.

A havonta elköltött összeg az egyes társadalmi csoportokban

Társadalmi csoport	2000 (Ft.)	2002 (Ft.)	különb- ség (Ft.)	eltérés (%)
fiúk	16 219	22 248	6 029	37
lányok	11 595	11 676	81	1
miskolciak	14 516	17 138	2 622	18
edelényiek	13 543	18 667	5 124	38
szerencsiek	11 373	16 140	4 767	42
gimnazisták	11 345	15 584	4 239	37
szakközépiskolások	13 580	12 634	-946	-7
szakiskolások	15 919	23 240	7 321	46
max. nyolc általánost végzett apák gyermekei	12 432	16 696	4 264	34
szakmát szerzett apák gyermekei	16 338	19 605	3 267	20
érettségizett apák gyermekei	12 728	14 896	2 168	17
diplomás apák gyermekei	12 133	14 801	2 668	22
gyenge tanulmányi átlagú diákok	21 646	22 425	779	4
közepes tanulmányi átlagú diákok	15 060	19 933	4 873	32
jó tanulmányi átlagú diákok	11 589	14 394	2 805	24
jeles tanulmányi átlagú diákok	9 046	13 182	4 136	46

A családi háttér jelentősen befolyásolja a diákok értékrendszerét is. Három kérdéssorral ezekről szerettünk volna megtudni valamit. Először 2000-hez és 2001-hez hasonlóan felsoroltunk tíz különböző mozgalmat és megkértük a diákokat, mondják meg, részt vennének-e valamelyikben. Érdekes módon e tekintetben nem túl nagy a változás az évek során. Tavalyhoz képest mindössze két szignifikáns eltérés adódott, a nemi egyenjogúsági mozgalom és a diákjogi mozgalom népszerűsége esett vissza a 2000-es szintre. Ebből inkább a diákjogi érdekes eset, úgy tűnik ez igazából a 11. évfolyam sajátja, a végzős diákokat érthető módon már csak kevéssé érdekli.

Az alábbiak közül melyik mozgalom munkájában vennél részt?

	2000	2001	2002
AIDS elleni küzdelem	68	66	68
szegénység elleni mozgalom	61	64	67
mozgalom a világbékéért	65	66	63
környezetvédelmi mozgalom	60	56	60
mozgalom az állatkísérletek betiltására	59	58	54
férfi és női egyenjogúság mozgalma	40	45	39
diákjogi mozgalom	36	43	35
idegengyűlölet elleni mozgalom	34	30	28
mozgalom a kötelező sorkatonai szolgálat ellen	33	27	25
mozgalom a homoszexuálisok jogaiért	4	5	3

a potenciális résztvevők százalékos aránya

Ha azonban a 2000-től számított mintázatokat nézzük, akkor hosszabb időtávon három változás is szignifikánsnak bizonyul (érthetően a fenti két eltérés tavalyhoz képest nincs ezek között, mert azok nem egyirányú változások, hanem inkább hullámzások voltak). A szegénység elleni mozgalom támogatottsága lassan, de biztosan nő, aminek egyik valószínű oka a szegénységről alkotott egyre reálisabb kép. Az idegengyűlölet és a kötelező sorkatonai szolgálat elleni küzdelem viszont kevésbé népszerű lett (pedig már 2000-ben sem voltak azok), utóbbinál a jelentős visszaesés 2000 és 2001 között tapasztalható, amikor a sorkatonai szolgálat lerövidítéséről esett szó.

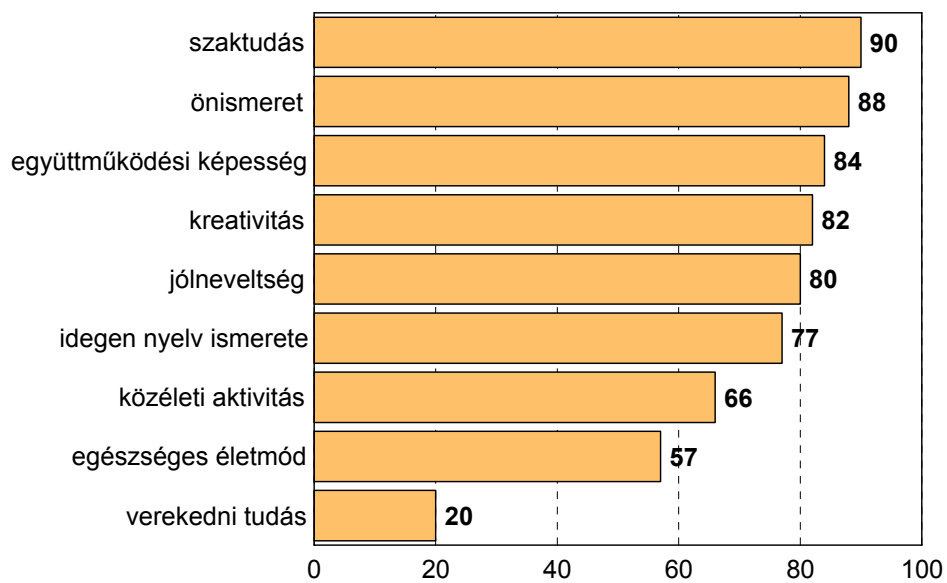
Megvizsgálva a diákok egyes csoportjait, azt láthatjuk, hogy a lányok jóval aktívabbak a mozgalmak nagy többségét tekintve (kivéve a meleg jogait és az idegengyűlöletet), míg a fiúk egyedül a sorkatonai szolgálat elleni küzdelemben erősebbek. A kisvárosi diákok, különösen az edelényiek, aktívabbak a miskolciaknál, amit az (is) magyarázhat, hogy a miskolci mintában nagyobb a szakiskolások aránya, akik az átlagnál kevésbé aktívak. A jobb tanulmányi eredményű diákok szintén aktívabbak, különösen a diákjogok, az AIDS és az állatkísérletek elleni küzdelemben. Érdekes módon ez a jellemző az idegengyűlölet tekintetében csak a jeles tanulókra érvényes. A szegénység elleni mozgalom az egyetlen, amely több hívet tudna toborozni a gyengébb tanulók köréből, aminek az a szomorú magyarázata, hogy a gyengébb tanulók körében általában magasabb a rosszabb életkörülmények között élő diák, aki a saját bőrén tapasztalhatja meg a szegénység hatásait.

Az apa iskolai végzettségét nézve azt várhatnánk, hogy ennek növekedésével nő az aktivitás, mert a kulturális tőke ehhez vezet. Ez azonban mindössze egyetlen esetben van így, a sorkatonai szolgálatot tekintve, különösen, hogy a maximum nyolc általánost végzett apák gyermekei között egyetlen sem találtunk, aki ezért harcba indult volna. Ezzel szemben két olyan mozgalom is van, ahol az apa végzettségének növekedése az aktivitás csökkenését eredményezi, ezek a nemi egyenjogúságért és az AIDS ellen való küzdelem. Két mozgalom esetén pedig azt találhatjuk, hogy az alacsony és magas

iskolázottságú apák gyermekei közömbösek, míg a szakképesítéssel és főként az érettségivel rendelkező apák gyermekei igen aktívak (környezetvédelem, állatkísérletek ellenzése).

Az életben való sikeres érvényesüléshez többféle képesség megléte szükséges. 2000-hez és 2001-hez hasonlóan az idei vizsgálat során is kiderült, hogy a felsorolt képességek a válaszoló diákok szerint - a verekedni tudás kivételével - mind fontosak.

A sikeres érvényesüléshez mennyire fontosak az alábbiak?

Ha idősorban nézzük meg ezt a kérdést 1999 óta (bár 2001-ben nem került a kérdőívre), akkor nem sok, de annál érdekesebb változásra találhatunk. A kreativitás szerepe a tizedik évfolyamra megnőtt és nem is változott azóta. Az egészséges életmód fontossága ezzel szemben folyamatosan csökken, ami első látásra nem túl szíverítő, de nem szabad elfelejtenünk, hogy a kérdés a sikeres érvényesülésről szól, ettől még az egészség önmagában fontos lehet a diákoknak. A 12. évfolyamra aztán az is kiderült, hogy a verekedni tudás csak igen kevéssé feltétele a sikeres érvényesülésnek. Arra is felhívnánk a figyelmet, hogy bár a változás éppen hogy nem szignifikáns, 2000-hez képest a közéleti szerepvállalás fontossága is visszaesett – legalábbis ami a sikeres érvényesülést illeti.

Az életben való sikeres érvényesüléshez mennyire fontosak a következő képességek?

	1999	2000	2002
szaktudás	89	88	90
önismeret	90	89	88
együttműködési képesség	82	84	84
kreativitás	71	80	82
jólneveltség	83	80	80
idegennyelv ismeret	80	80	77
közéleti aktivitás	70	70	66
egészséges életmód	76	67	57
verekedni tudás	35	35	20

pontszám százfokú skálán

Ha az egyes városok szerint nézzük az érvényesülés feltételeit, akkor csak kevés helyen találunk jelentős eltérést. Miskolcon korábban a verekedni tudás volt az átlagnál fontosabb, és ez a visszaesés ellenére is megmaradt. Edelényben az önismeret tűnt fontosabbnak, de ez 2002-re visszaállt a minta átlagára. Szerencsen az idegen nyelv ismerete és a közéleti aktivitás volt az átlagnál fontosabb a diákok számára, és ez nem is változott 2002-re. Az egészséges életmód fontosságának csökkenése és a kreativitás fontosságának növekedése mindhárom városban lineáris, a különbség mindössze az, hogy az egészséges életmód Szerencsen még 2000-ben tartotta magát (bár 2002-ben már itt mértük a legalacsonyabb pontszámot), míg a kreativitás terén mindhárom városban a 10. évfolyam volt a fordulópont, ekkor vált ez fontossá.

Az életben való sikeres érvényesüléshez mennyire fontosak a következő képességek?

	Miskolc			Edelény			Szerencs		
	1999	2000	2002	1999	2000	2002	1999	2000	2002
önismeret	90	89	88	92	94	87	88	89	88
szaktudás	89	89	90	90	85	91	89	88	90
jólneveltség	83	81	79	86	81	84	85	78	82
együtműködési képesség	82	84	84	83	86	87	84	87	87
idegennyelv ismeret	79	80	76	80	81	78	86	86	85
egészséges életmód	77	67	57	77	67	60	69	66	54
kreativitás	69	79	80	77	77	85	75	83	87
közéleti aktivitás	69	69	64	75	73	70	72	75	71
verekedni tudás	37	36	22	27	29	17	28	29	13

pontszám százfokú skálán

Végül a diákoknak felsoroltunk számos állítást, melyek a pszichére, értékrendre és alapvető attitűdökre vonatkoztak, megkérdezve őket, mennyire értenek egyet ezekkel. A kapott indexpontszámok egy igen tág skálán mozogtak.

	Egyetértési index százfokú skálán
A saját sorsomért én vagyok felelős	81
Minden lehetőséget meg kell ragadnom	81
Ha valamit elvállalok, akkor azt meg is csinálom.	79
Szeretem a hazámat.	69
Általában határozott vagyok céljaim követésében.	69
A barátaim általában hallgatnak rám.	66
Elkerülöm a vitákat, konfliktusokat.	62
Általában rendet tartok a holmijaim között.	61
A figyelmem gyakran elkalandozik órán.	61
Meg kell tanulnom beérni azzal, ami van.	55
Elégedett vagyok az életemmel.	54
Türelmes vagyok.	53
Szeretem a veszélyeket.	52
Elégedett vagyok a fizikumommal.	50
A szabályokat mindenáron be kell tartanom.	50
Vezető szerepre törekszem.	49
Gyakran nem tartom be a szabályokat.	46
Néha úgy érzem, senkinek sincs rám szüksége.	44
Gyakran fog el szorongás, félelemérzés.	36
Ha valami bánt, senkinek sem mondom el.	34
A vallás fontos szerepet játszik az életemben.	27

Igen nagyfokú egyetértés mutatkozott abban, hogy a diákok a saját sorsukért felelősek, minden lehetőséget meg kell ragadniuk, és amit elvállalnak, azt meg is csinálják. Ezzel szemben – érthetően –

nem jellemző a diákokra, hogy ha valami bántja őket, akkor senkinek nem mondják el, illetve csak igen kevesen vélték úgy, hogy a vallás fontos szerepet játszik az életükben. Összességében a 65 pont feletti értékek mutatnak nagy egyetértést, míg a 35 pont alattiak viszonylag nagy ellenérzést.

Ha ezt a kérdéssort összevonjuk az etikáról és a neveltségről szóló másik kérdéssorral, akkor klaszteranalízis segítségével képet kaphatunk a diákok pszichés típusairól. A klaszteranalízis négy nagy csoportot különböztetett meg. A csoportosítást azon kijelentések alapján végeztük el, amelyek megítélése az átlagtól jelentősen eltért. Az egyes klasztereket leginkább meghatározó kijelentések rendszere a következő táblázatban látható.

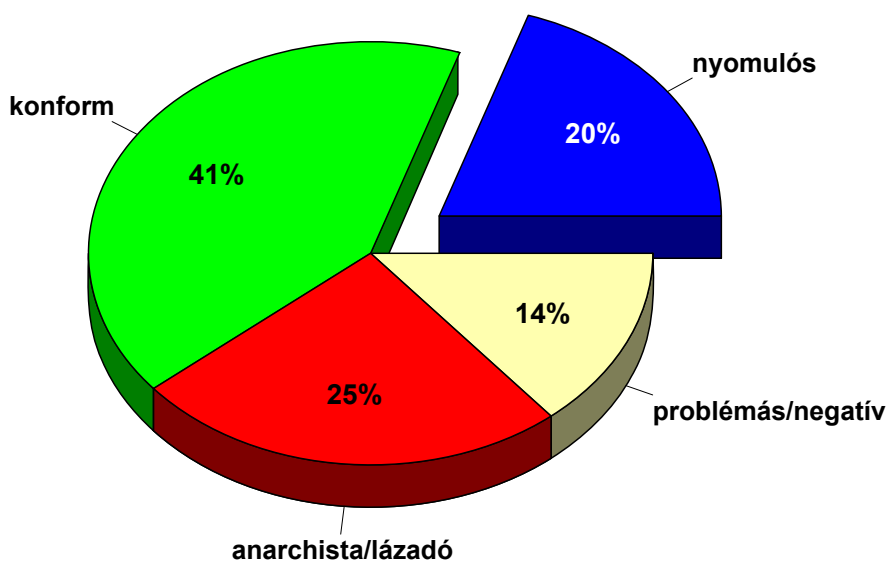
	1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter	4. klaszter
A klaszterre az átlagosnál jellemzőbb kijelentések	<ul style="list-style-type: none"> • szeretem a veszélyeket • elégedett vagyok a fizikumommal • vezető szerepre törekszem 	<ul style="list-style-type: none"> • szégyellem magam, ha rám szólnak • a szabályokat mindenáron be kell tartani • fontos, mit gondolnak a viselkedésemről 	<ul style="list-style-type: none"> • néha úgy érzem, senkinek nincs rám szüksége • gyakran elkalandozik a figyelmem • aki jól nevelt, jobb jegyet kap az iskolában 	<ul style="list-style-type: none"> • szeretem a veszélyeket • nem tartom be a szabályokat • ha valami bánt, senkinek nem mondom el
A klaszterre az átlagosnál kevésbé jellemző kijelentések	<ul style="list-style-type: none"> • szégyellem magam, ha rám szólnak • fontos, mit gondolnak a viselkedésemről • rendet tartok a holmijaim között • jobb, ha az ember beismeri, amit elkövet 	<ul style="list-style-type: none"> • nem tartom be a szabályokat • szeretem a veszélyeket • gyakran elkalandozik a figyelmem • Magyarországon nem lehet tisztességes úton meggazdagodni 	<ul style="list-style-type: none"> • elégedett vagyok az életemmel • meg kell tanulni beérni azzal, ami van • a szabályokat mindenáron be kell tartani • elégedett vagyok a fizikumommal • a tanároktól meg lehet tanulni az erkölcsös életet • a büntetés mindig igazságos 	<ul style="list-style-type: none"> • becsület nélkül nincs értelme az életnek • szeretem a hazámat • szégyellem magam, ha rám szólnak • a szabályokat be kell tartani • ha az ember rosszat csinál, nem nyugodhat, amíg jóvá nem teszi
A klaszter elnevezése	nyomulós	konform	anarchista /lázadó	problémás /negatív

A négy klaszter elnevezése természetesen szubjektív, de jól fedti a klaszterbe került diákok főbb véleményjellemzőit. Természetesen az átlagtól való negatív és pozitív eltérés nem egyenletesen oszlott meg. A nyomulós klaszterben csak kevés kijelentés tért el az átlagtól, és nagyjából egyenlő volt a pozitív és negatív eltérések aránya. A konform klaszterben a kijelentések nagy többsége pozitív irányban tért el, mivel az egyik, az elemzésbe bevont kérdéssor pozitív irányultságú etikai kijelentéseket tartalmazott. Az anarchista/lázadó klaszterben szintén kiegyensúlyozottabb volt az eltérések száma, de a negatív eltérések jóval nagyobbak voltak, így fajsúlyosabban alakították a klasztert. A

problémás/negatív csoportban szinte csak negatív eltéréseket találhattunk, amelyek ráadásul igen nagyok voltak.

Mielőtt a klaszterek részletes elemzésébe belemerülnénk, nézzük meg, hogy a diákok hány százaléka tartozik az egyes csoportokba.

Az egyes klaszterekbe tartozó diákok aránya

Mint látható, a diákok többsége konform, nagyjából egyforma a lázadó és nyomulós diákok aránya (mindkét magatartásforma inkább nonkonform), míg a problémás diákok csak a minta kisebb részét alkotják.

A nyomulós diákok általában magabiztosak, alapvetően nem érdeklik őket az etikai kételyek, különösen ha ezek a siker útjában állnak, önmaguktól vagy csak a normaszegés érdekében azonban nem hágnak át az erkölcsi szabályokat. Kockáztatnak, szeretik a veszélyeket, vezető szerepre törekednek. Körükben nagyobb a fiúk, a miskolciak és a szakiskolások aránya (ez a három jellemző szorosan összefügg). Ugyanakkor nagyobb arányban találunk itt a társadalmi hierarchia alsó részéről jövő diákokat, akik szó szerint törekednek felfelé, több a csonka vagy állástalan családból jövő fiatal a körükben. A társadalmi mobilitást nem feltétlenül a tanuláson keresztül próbálják elérni, körükben az átlagnál is magasabb a gyenge tanulók aránya.

A konform diákok az átlagnál jóval pozitívabban vélekednek az etikai normákról, azokat sokkal nagyobb arányban tartják fontosnak, és vélhetően több a körükben a normakövető magatartás

is: nem szeretik a veszélyeket, betartják a szabályokat és alapvetően elégedettek az életükkel. Körükben több a lány, a kollégista és az edelényi tanuló. Nagyon jellemző, hogy a nevelőszülős családokban élők az átlagosnál nagyobb arányban vannak itt képviselve (ez egy speciális és fontos eltérés a klasszikus csonka és a nevelőszülős családok gyerekeinek viselkedése között!). Az iskolai viselkedés és teljesítmény is érdekesen alakul körükben, egyaránt kiemelkednek a rossz magaviseletű és gyenge tanulmányi eredményű tanulók, valamint a példás magaviseletű és jeles diákok – vagyis a két véglet gyakran vezet ugyanahhoz a konformitáshoz. Fontos kiemelni emellett, hogy diplomás apák gyermekei jóval az átlag alatti arányban találhatók közöttük.

A lázadó/anarchista diákcsoport általában az átlagnál negatívabban értékelt az etikai kérdéseket, emellett azonban több személyiségbeli problémát is felvonultatott (feleslegesség érzet hiánya, elkalandozó figyelem). Erősen látszik a változás iránti igény (nem kell beérni azzal, ami van) és a szabályok be nem tartása, de ez nem párosul karrierizmussal, törekvéssel, mint az első klaszter esetében. Ezek a diákok inkább határozatlanok abban, hogy mit is kellene csinálni, ha már megváltoztatjuk a fennálló normákat. Ebben a csoportban igen meglepő módon több a lány, emellett nagyobb a helyi (vagyis nem bejárós vagy kollégista) diák. Az átlagnál kevesebb edelényi diákot és szakiskolást találhatunk itt. A rosszabb társadalmi pozíció itt is tetten érhető, több a munkanélküli családtaggal élő diák, többségük inkább rossznak ítéli meg a család anyagi helyzetét és ennek a csoportnak a pénzügyi összköltése jóval alacsonyabb az átlagnál. Emellett azonban másik meglepetésként a tanulmányi átlag emelkedésével és a magatartás javulásával (!) egyre több diák kerül ide, ami jól mutatja, hogy a lázadás inkább csak gondolati szinten működik. Emellett érdemes azonban megjegyezni, hogy ebben a csoportban működik egyfajta tolerancia is olyan jelenségek iránt, amelyek máshol még nem igazán vertek gyökeret, innen nagyobb arányban állnának ki a melegek jogaiért, vagy az állatkísérletek betiltásáért.

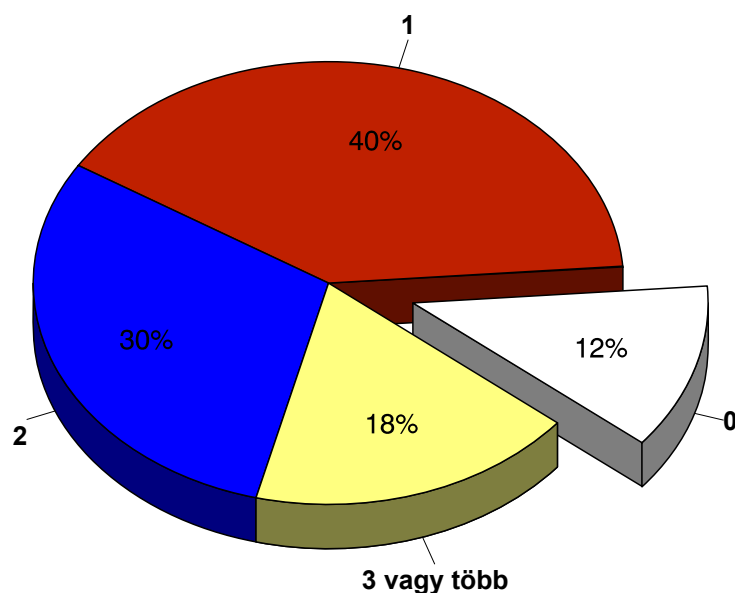
A problémás/negatív klaszterbe tartozók lényegében érzéketlenek az erkölcsi problémákkal szemben, ennek megfelelően megtalálható bennük a szabályok be nem tartása, a veszélyek vállalása és kisebb részben a vezető szerepre törekvés. Hajlamosak felvállalni a konfliktusokat, türelmetlenek, és inkább zárkóztak, ha valami bántja őket, az átlagosnál kevésbé osztják meg a problémáikat mással. Nagyobb közöttük a fiúk aránya, valamint az átlagos magaviseletű és tanulmányi eredményű diákoké is (mint láttuk e tekintetben a szélső értékek inkább a konform csoportban vannak). Nagyon jellemző, hogy itt egyetlen nevelőszülős diák sincs. Érdekes módon a csoport elégedetlensége nem anyagi természetű, itt ugyanis sokkal nagyobb a több pénzzel rendelkező diákok aránya. Ami pedig az igazi meglepetés, hogy az apa iskolai végzettségének növekedésével, az ide tartozó diákok száma is egyre nő.

A szabadidős blokkban az első kérdés arra vonatkozott, hogy egy átlagos héten a fiatalok hány alkalommal mennek el otthonról szórakozni. Itt 12 százalékuk említette, hogy soha, akik szórakozni

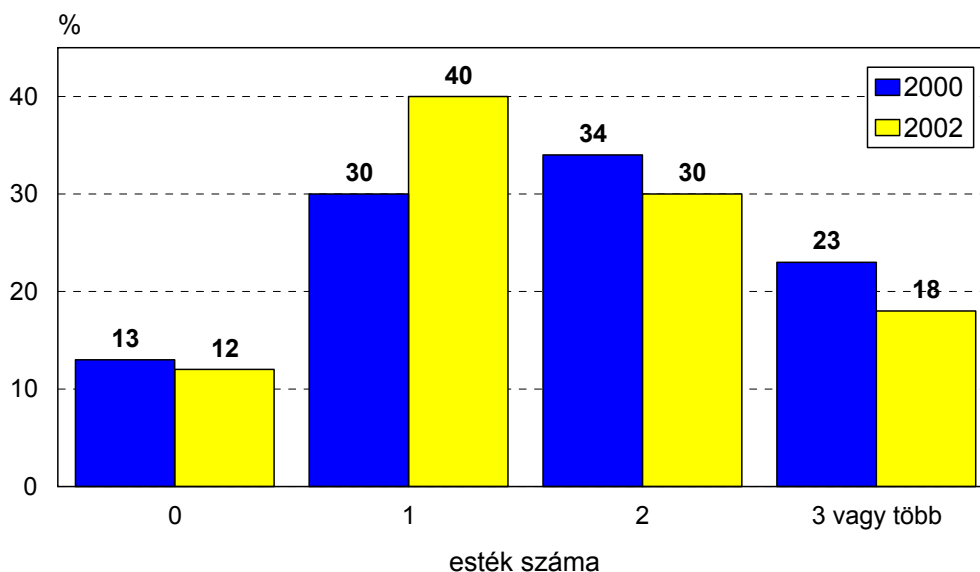
járnak, azok többsége (40 százalék) heti egy estét tölt házon kívül. A teljes minta átlaga 1.78 nap hetente, de ez természetesen nem egyenlően oszlik meg az egyes alcsoportok között. Az átlagnál többször mennek el otthonról esténként a gyengébb tanulók, a fiúk, a miskolci diákok, a szakmai képzésben résztvevők, és meglepő módon itt sem tesz semmi különbséget a család összetétele.

Bár a házon kívül töltött esték gyakorisági mintázata nagyon hasonló a két évvel ezelőttihez, amikor szintén a fiúk, a miskolciak és a szakiskolások töltöttek több estét az otthonukon kívül, az intenzitás visszaesett 2000 óta. Valószínűleg a pályaválasztással kapcsolatos leterheltség lehet az egyik magyarázata annak, hogy tíz százalékkal nőtt a mindössze egy estét házon kívül töltők aránya, míg csaknem ennyivel esett az ennél többet máshol szórakozók aránya.

Az otthonon kívüli szórakozás heti gyakorisága

Hány este mész el szórakozni házon kívül egy héten?

Rákérdeztünk egyes szórakozóhely-típusokra is, hogy a szórakozás mintázatáról pontosabb képet kapjunk. A napi rendszerességgel látogatott szórakozóhelyek listáján a kocsmák, sörözők az elsők. (Itt meg kell azért jegyezni, hogy mi nem adtunk meg pontos definíciót ezekre, kocsmák, sörözők volt az, amit a diákok annak tartottak.)

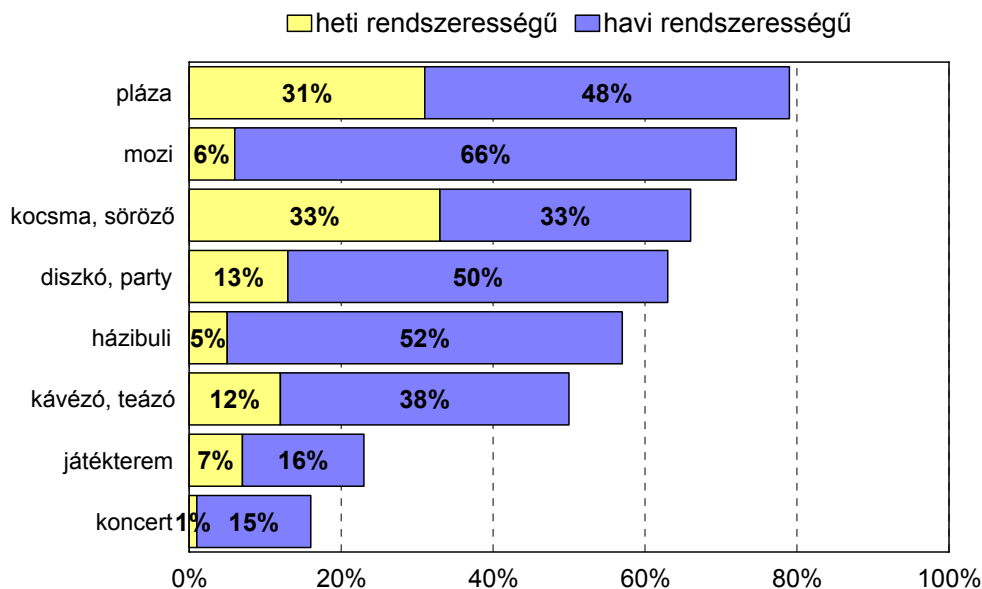
Milyen gyakran látogatsz az alábbi szórakozóhelyeket?

	minden nap	minden héten	havonta többször	havonta egyszer	ritkábban, vagy soha
pláza	6	25	28	20	21
mozi	-	7	21	43	29
kocsmák, sörözők	7	26	16	17	34
diszkó, party	-	13	20	30	34
házibuli	-	5	16	36	43
kávézó, teázó	-	12	19	19	50
játéktér	3	4	5	11	77
koncert	-	1	3	12	84

A fenti táblázatból a gyakorisági mintázatok adnak egy érdekes képet. Bár a játéktérrel a diákok több, mint háromnegyede egyáltalán nem, vagy csak nagyon ritkán látogatja, és csak 7 százalékuk tekinthető heti vendégnek, ezek közül 3 százalék napi vendég is egyben, vagyis a játéktérrel egy bizonyos fok után valódi napi szórakozóhelyé válik. A pláza önmagában – vagyis az ott lévő egységektől függetlenül is – a diákok közel kétharmadának legalább havi többszöri célpontja és ráadásul legkevesebben erre mondták, hogy nem látogatják. Az időkategóriákat összevonjuk, akkor egy

könnyebben átlátható képet kapunk az egyes intézmények "népszerűségéről".

Az egyes szórakozóhely-típusok látogatottsága

Ha a mintát szétbontjuk a diákok egyes csoportjaira, akkor jól kirajzolódnak a különbségek. A fiúk körében népszerűbbek a kocsma, a diszkó, a házibuli és a játéktér. Lényegében ugyanezek (plusz a pláza) a preferenciái a szakiskolásoknak – ez nem meglepő, ott ugyanis erős fiú-dominancia van. A gimnazisták és a magasabb végzettségű apák gyermekei (e két jellemző szintén erősen összefügg) inkább előnyben részesítik a kávézókat és a mozikat. A miskolci diákok jobban preferálják a plázát, a kocsma, és a házibulikat, míg a szerencsiek a kávézókat (mivel itt az átlagosnál nagyobb a gimnazisták aránya). A tanulmányi átlag növekedésével csak a kávézó látogatottsága növekszik, míg csökkenésével a kocsma, diszkó, játéktér és a házibuli válnak népszerűbbé – ez utóbbi három kedveltebb a gyengébb magaviseletű diákok körében is.

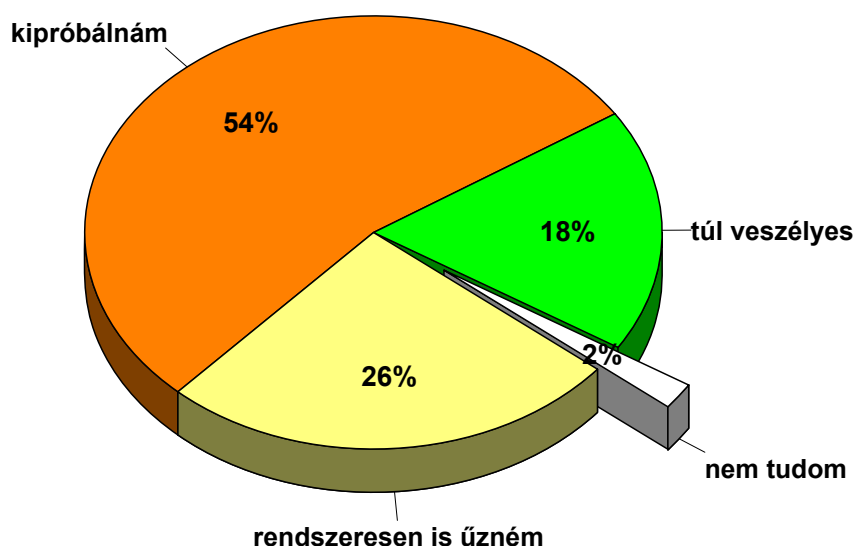
Az is fontos a szabadidős preferenciákkal kapcsolatban, hogy a fiatalok elmondják-e szüleiknek, hogy hol töltik a szabadidejüket. A megkérdezett diákok 30 százaléka minden alkalommal, további 58 százalék az esetek többségében beszámol arról, hogy hol járt. 8 százalék csak ritkán köti ezt szülei orrára, míg 4 százalékuk egyáltalán nem számol be erről – és meglepő módon ezek az adatok pontosan megegyeznek az egy évvel korábban mértekkel.

A szülőkhöz szemben az átlagosnál nyíltabbak a lányok, az edelényiek, érdekes módon a jeles és a gyenge magatartású diákok, valamint a csonka családban élők. A nevelőszülő családokban élő diákok mindig ugyan nem, de az esetek többségében elmondják, hol töltötték a szabadidejüket. A

szakiskolások és az alacsonyabb iskolai végzettségű apák gyermekei ugyanakkor legtöbbször nem árulják el, merre jártak, kérdés persze, hogy a szülőket érdekli-e ez egyáltalán.

Az utóbbi években egyre nagyobb tér hódítanak az extrém sportok, vadvízi evezés, ejtőernyőzés, sziklamászás, kötélugrás. Bár szabatos meghatározása nincs az extrém sportoknak, azért kialakult egy közmegegyezés, hogy mi tartozik ide. Azt, hogy ez mennyire divattá válik jól mutatja, hogy a diákok többsége legalább kipróbálná, de egynegyedük rendszeresen is úzná az ilyen sportokat, mindössze alig egyötödük találta ezeket túl veszélyesnek.

Mit gondolsz az extrém sportokról?

Ami a diákok egyes csoportjait illeti, a fiúk és a szakiskolások az átlagosnál is jobban érdeklődnek az extrém sportok iránt, míg ez az érdeklődés kisebb a nevelőszülő családokban, a magasabb végzettségű apák gyermekeinél és a jobb tanulmányi átlaggal rendelkezőknél. A veszélyérzet az átlagosnál magasabb a jeles magatartású diákoknál, míg az átlagosnál alacsonyabb a csonka családokban.

Egyfajta extrém sportnak tekinthető az iskola elkerülése, mivel ez is számos veszéllyel jár. A diákok 61 százaléka állította, hogy nem volt olyan, hogy egyszerre több napot is lógott volna az iskolából, 35 százalékuknál ez már előfordult egyszer-egyszer, és 4 százalékuknál viszonylag gyakran, több napot is átölve.

A lógásban az átlagosnál is jobban jeleskednek a fiúk, a szakiskolások, az alacsonyabb

végzettségű apák gyermekei, míg jóval fegyelmezettebbek e téren a nevelőszülős családokban élők és a jobb tanulmányi átlaggal rendelkezők. A magatartás könnyen megjósolható korrelációban áll a lógással, a jeles magatartásúak 73 százaléka, míg a kettős magatartásúak mindössze 22 százaléka állította, hogy még soha nem lógott egyszerre több napot is az iskolából.

4. Erkölcsi szint

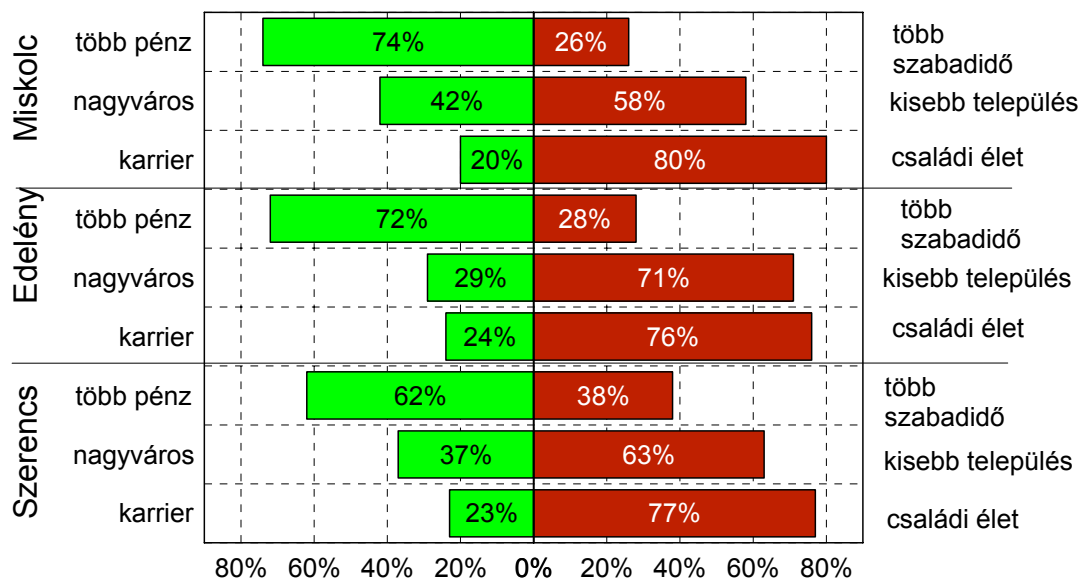
A kutatás során 2000-től a tanulók neveltségi szintjének feltérképezésén túl arra is törekedtünk, hogy képet kapjunk erkölcsi szintjükéről, hiszen ha valamely magatartási norma nem válik belsővé, nem válik szerves részévé a konstruktív magatartás és viselkedés repertoárt szabályozó erkölcsi mezőnek, akkor nem ér sokat, ha a tanulók tudják milyen lenne a helyes és elvárt magatartási forma.

A tanulók többsége fontosabbnak tartja a megfelelő anyagi háttérrel és az gazdagságot mint a szabadidőt, kiderült, hogy a diákok közel háromnegyede ha választhatna, inkább a több pénzt és nem a több szabadidőt választaná. Ebben bár meglehetősen nagy az egyetértés, a tanulmányi átlag és az iskolatípus tekintetében mérhető némi eltérés, a jobb tanuló gimnazisták körében egy kicsit magasabb (35-37 százalék) a szabadidőt választók aránya.

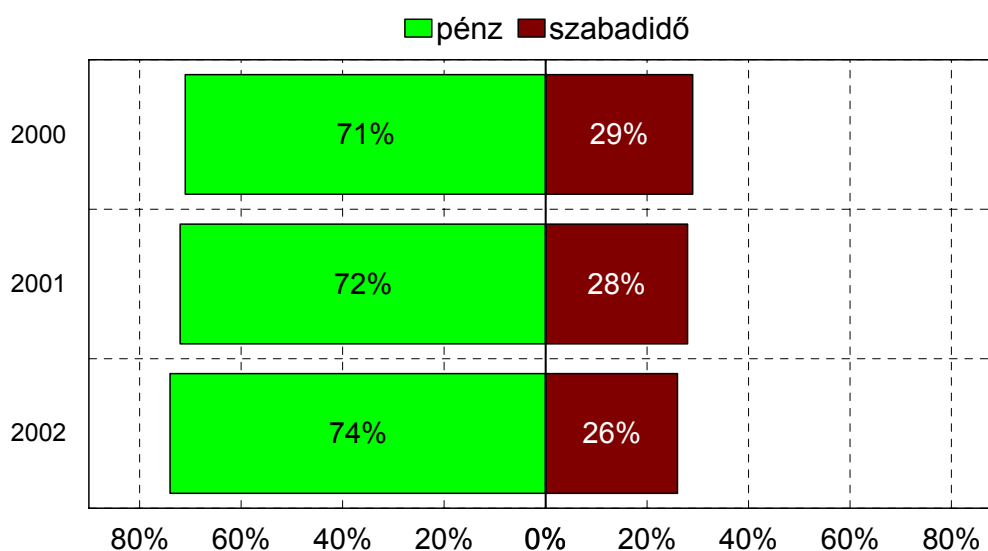
A karrier vagy család közötti választás szintén sok embernek - különösen nőnek - okoz problémát. A megkérdezett diákok 79 százaléka ebben a relációban inkább a boldog családi életet választaná. A lányok között egy kicsit magasabb azok aránya, akik nem áldoznák fel a családi életet a karrierért (86 százalék), míg a fiúk 27 százaléka egyértelműen a karrier mellett voksol. Ugyanakkor az is jellemző tendencia, hogy a szülő iskolai végzettségének emelkedésével nő a karriert választók aránya, míg a maximum 8 osztályt végzett szülők gyermekeinek 9 százaléka, a szakmát tanult szülők gyermekeinek pedig 17 százaléka választotta a karriert a családdal szemben, addig a diplomás családban élő diákok 28 százaléka.

Végezetül egy harmadik elképzelt választási helyzet elé is állítottuk a válaszolókat, arra kértük őket, nyilatkozzanak, ha választaniuk kellene, hogy egy modern nagyvárosban vagy a természetes környezetben lévő kis településen éljenek, hogyan döntenének. A diagramból kiolvasható, hogy a tanulók megosztottak, 60 százalék inkább a nyugodtabb, tisztább kisebb települést választaná, míg a tanulók 40 százaléka a modern nagyváros mellett döntene annak minden előnyével és hátrányával együtt. A nagyváros-pártiak két alcsoportban érik el az 50 százalékot, a magasan képzett szülők gyerekeinél és a miskolcon helyben lakóknál. A három választási szituáció megítélése némileg eltér a három vizsgált településen. A legtöbb szabadidőt preferáló tanuló Szerencsen van (de arányuk itt is csak 38 százalék), a legkevesebb karriert preferáló pedig Miskolcon (20 százalék).

Dichotóm választások

Pénz kontra szabadidő választása Miskolcon

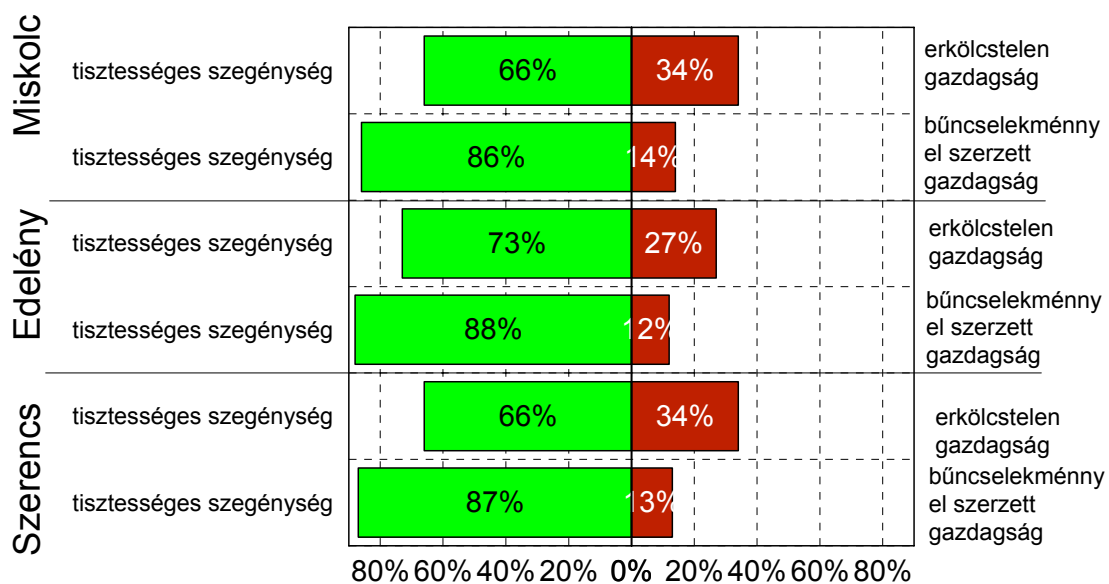

Miután láttuk, hogy az anyagi javak milyen fontosak a tanulóknak, érdemes megnézni, hogy a tisztességes szegénység vagy az erkölcstelen gazdagság és a tisztességes szegénység vagy bűncselekménnyel szerzett gazdagság reláció között hogyan foglalnak állást.

A tisztességes szegénység vagy bűncselekménnyel szerzett gazdagság közötti választásban

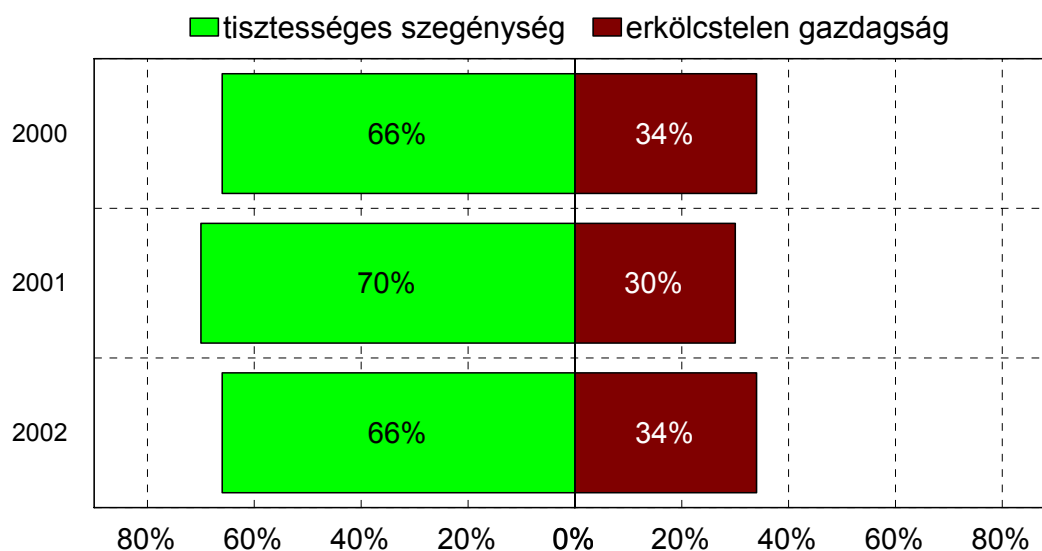
figyelemre méltó, hogy a tanulók 14 százaléka inkább a gazdagságot választja, még akkor is, ha ezért bűncselekményt kell elkövetnie. A szakiskolások 17 százaléka, a fiúk 18 százaléka választaná a bűncselekményt, csakúgy mint a lefelé mobil tanulók. A szülő iskolai végzettsége függvényében is kimutatható az eltérés, míg a szakmunkás szülők gyerekeinek 86 százaléka a tisztességes szegénységet választaná, addig az érettségizett szülők gyermekének 89 százaléka nyilatkozott így, a diplomás családba nevelkedőknek pedig 17 (!) százaléka inkább a bűncselekménnyel szerzett gazdagságot preferálja. A miskolci, szerencsi és edelényi tanulók között e tekintben nincs különbség.

Dichotóm választások (2002)

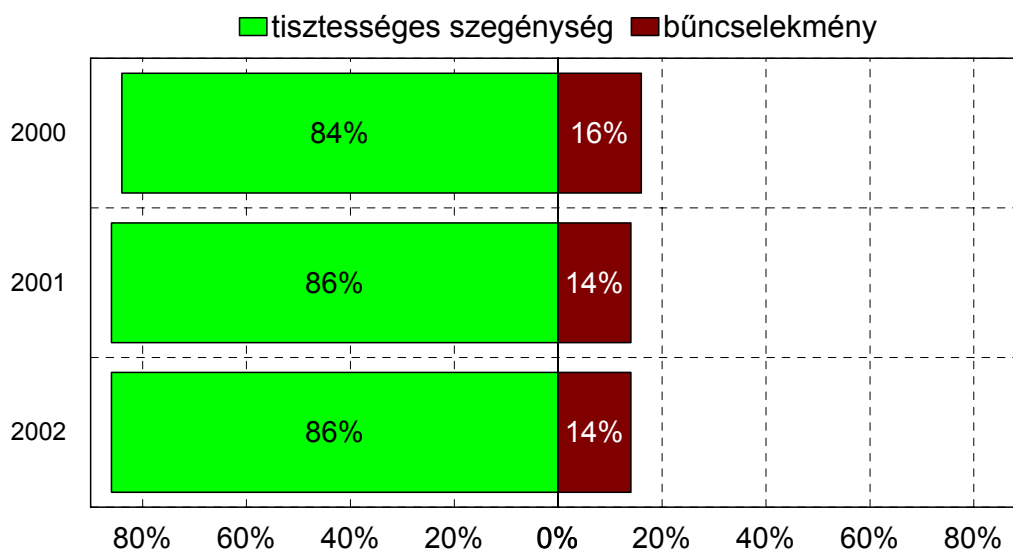

Ha a bűncselekmény fogalmát enyhítjük és a szegénységet az erkölcsstelen gazdagsággal állítjuk párba, akkor a tisztességes szegénységet választók aránya 66 százalékra csökken a mintában. Különösen sokan választanák az erkölcsstelen úton szerzett gazdagságot a fiúk (42 százalék), a közepes tanulók (39 százalék) közül, de a gimnazisták egyharmada is az erkölcsstelen úton szerzett gazdagságot választotta a tisztességes szegénységgel szemben. Időben vizsgálva a választásokat megállapítható, hogy a 2000-ben mért preferenciák nem változtak az elmúlt három évben, a 12. évfolyamban mért eredmények megegyeznek a 10. osztályos válaszokkal.

Tisztességes szegénység kontra erköcstelen úton történő gazdagodás közötti választás Miskolcon

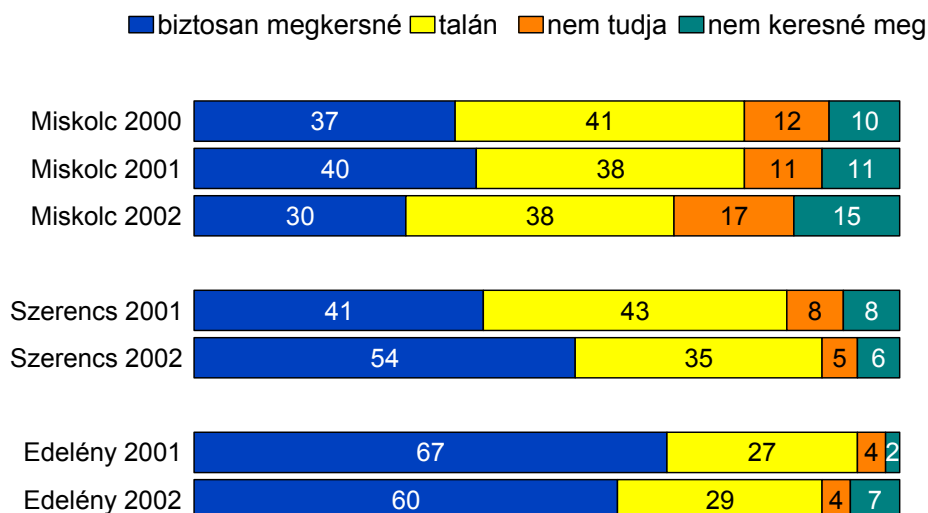
Tisztességes szegénység kontra bűncselekménnyel szerzett gazdagodás közötti választás Miskolcon

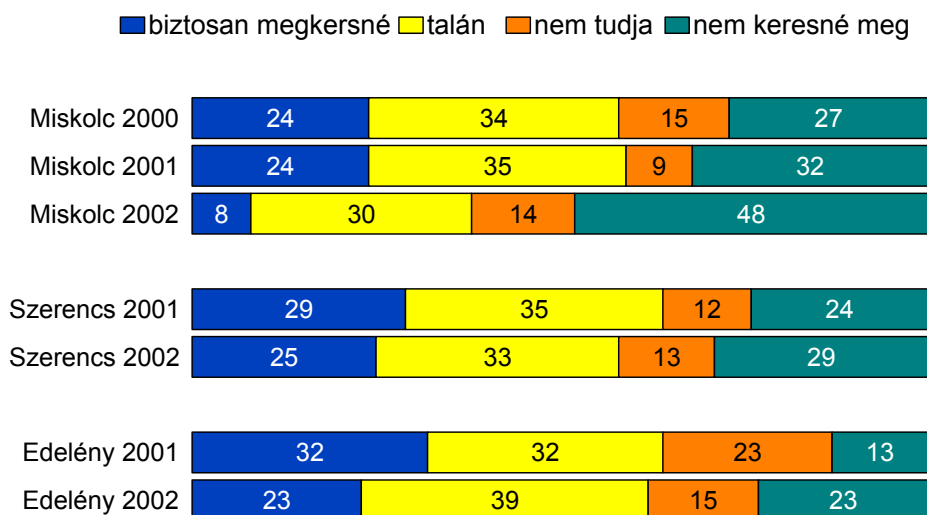
A középiskolás tanulók a hétköznapi iskolai élet során is gyakran bizonyíthatják erkölcsi szilárdságukat. Nem egy diákkal fordult már elő, hogy valamilyen értékes tárgyat (pl. ékszer, számológép) vagy éppen pénzt talált. Ha találnának valamilyen értékes tárgyat az iskolában, a 12. osztályos tanulóknak csupán 35 százaléka próbálná megtalálni a gazdáját, s több mint egytizedük (13 százalék) kategorikusan kijelentette, hogy nem keresné meg. Ha nagyobb címletű bankjegyet (ötezer

forintost) találnának, akkor 19 százalékuk megpróbálná megkeresni a gazdáját, s 44 százalékuk azonnal eltenné azt, a kis címletű talált bankjegyet (ötszáz forintos) pedig mindössze a diákok tizede próbálná meg visszajuttatni a gazdájának. Azok aránya, akik nem tudtak véleményt formálni, mindhárom esetben 15-15 százalék.

Ha találnál valamilyen értékes tárgyat az iskolában, megpróbálnád megkeresni a gazdáját?

Ha pénzt találnál az iskolában megpróbálnád megkeresni a gazdáját?

Település szerint vizsgálva a válaszokat kiderült, hogy a talált tárgy gazdáját megkeresők aránya Edelényben a legmagasabb, csakúgy, mint 2000-ben, Szerencsen már alacsonyabb (54

százalék), s Miskolcon a legalacsonyabb (30 százalék). A talált pénz gazdáját a két kisvárosban tanulók keresnek meg leginkább (egynegyedük biztosan próbálkozna), s a miskolciak a legkevésbé (kevesebb mint egytizedük). A tendenciát vizsgálva a "becsületes megtalálók" aránya a pénz esetében mindhárom helyen csökkent tavaly óta, Edelényben 9, Szerencsen 4, Miskolcon 16 százalékkal. Az értékes tárgy esetében a becsületesek aránya 40 százalékról 30-ra csökkent Miskolcon (ezzel párhuzamosan 32-ről, 48-ra nőtt a tárgy tulajdonosát biztosan nem keresők aránya), ellenben Szerencsen 13 százalékkal nőtt. Edelény esetében is negatív tendencia mérhető, de itt egy nagyon magas (kétharmados) becsületes megtalálói arány romlott kis mértékben (-7 százalék), és még így is itt található a legtöbb olyan diák, aki biztosan megpróbálná kideríteni, ki vesztette el az adott értékes tárgyat.

A talált értékes tárgy gazdáját megkeresők aránya Miskolcon

	2000		2001		2002	
	biztosan	talán	biztosan	talán	biztosan	talán
fiúk	23	47	26	40	23	39
lányok	55	34	52	36	47	35
gimnazista	57	24	52	36	47	35
szakközépiskolás	39	45	40	39	39	40
szakiskolás	27	43	28	37	17	36

százalékos válaszok

A talált pénz gazdáját megkeresők aránya Miskolcon

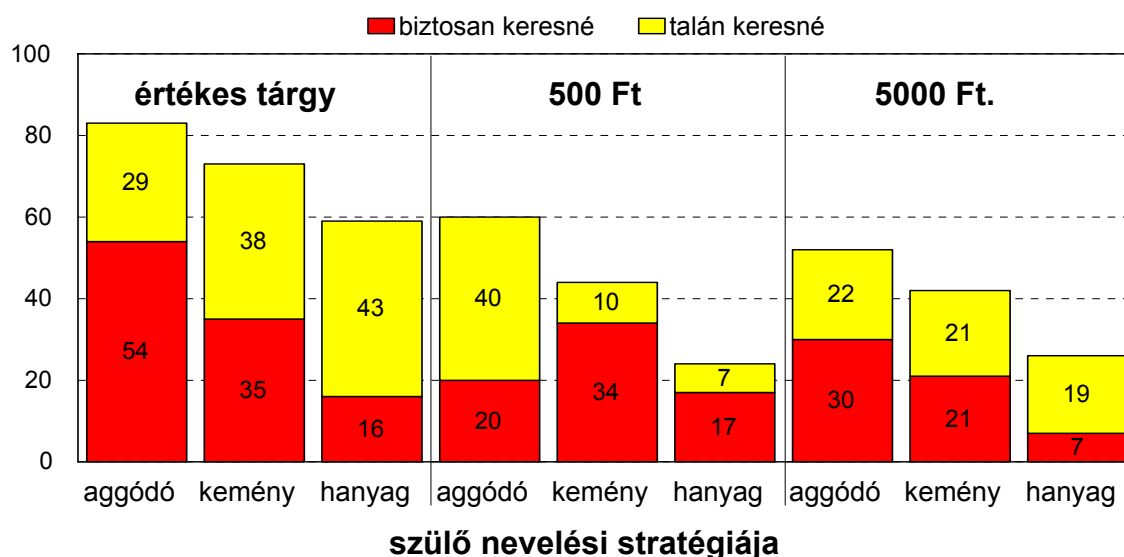
	2000		2001		2002	
	biztosan	talán	biztosan	talán	biztosan	talán
fiúk	10	37	13	33	8	23
lányok	40	30	35	37	13	39
gimnazista	38	28	35	35	17	31
szakközépiskolás	24	35	21	36	10	32
szakiskolás	17	34	21	32	3	27

százalékos válaszok

Nemek szerint vizsgálva a kérdést, látható, hogy a lányok sokkal magasabb arányban próbálkoznának megkeresni a talált pénz gazdáját, mint a fiúk, de arányuk az életkor előrehaladtával csökkent. A pénz esetében még drasztikusabb változás figyelhető meg, míg a miskolci tizedikes lányok 40 százaléka biztosan keresné, ki vesztette el, addig ugyanők 12. évfolyamban már csak 13 százalékban nyilatkoztak így. A legtöbb "becsületes megtaláló" továbbra is a gimnáziumokban van, s a legkevésbé a szakiskolákban, szakmunkásképzőkben. A szülő iskolai végzettsége csak másodlagosan van befolyással a vizsgált kérdésre, ennél fontosabb az, hogy milyen nevelési stratégiát

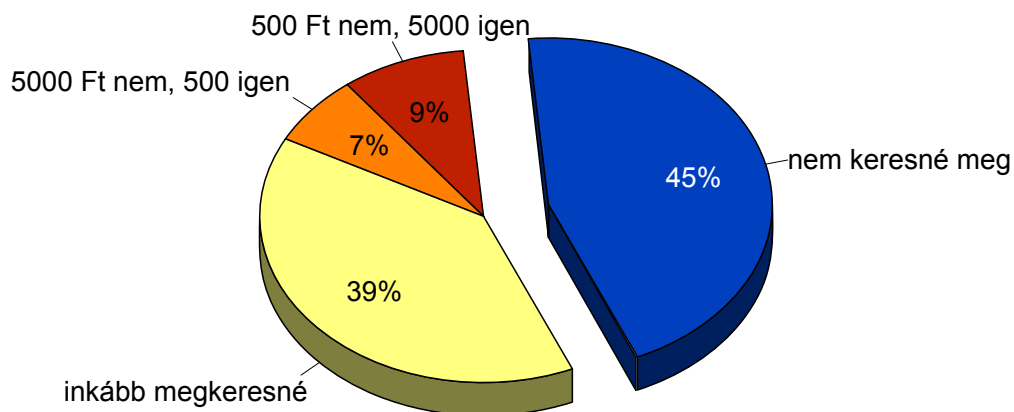
alkalmaz. Az alábbi diagramon jól látszik, hogy az erkölcsi nevelés tekintetében is az odafigyelő/aggódó nevelési stratégia a leginkább célra vezető, míg a nagyon szigorú kemény kéz politikája és a hanyag szülői magatartás alacsonyabb erkölcsi szintet eredményez.

A talált tárgy és a talált pénz tulajdonosát megkeresők aránya a szülő nevelési stratégiája szerint

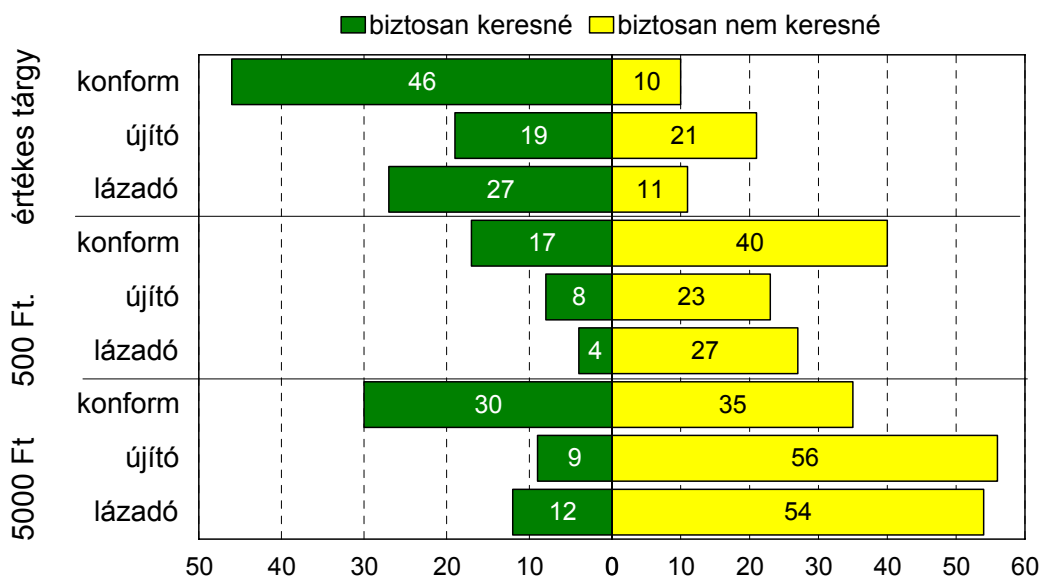

Korábban bemutattunk, hogy a talált pénz értéke hatással van a tanulók válaszára, nagyobb összeget magasabb arányban próbálnák visszaadni a tulajdonosnak, mint az alacsonyabbat, azon a tanulók fele, akik az 5000 forintot még nem tennék el azonnal, 500 forintnál már megínognak, ugyanakkor az is jellemző, hogy akik az 500 forintost sem tennék el, 80 százalékban az 5000 forintost sem. Mindez azt eredményezni, hogy a három település esetében összevontan, a tanulók 45 százaléka sem az 500, sem pedig az 5000 forintos tulajdonosát nem keresné, 39 százalékuk biztosan vagy talán megkeresné a tulajdonost összegtől függetlenül.

A pénz gazdáját megkeresők aránya a talált pénz értéke szerint

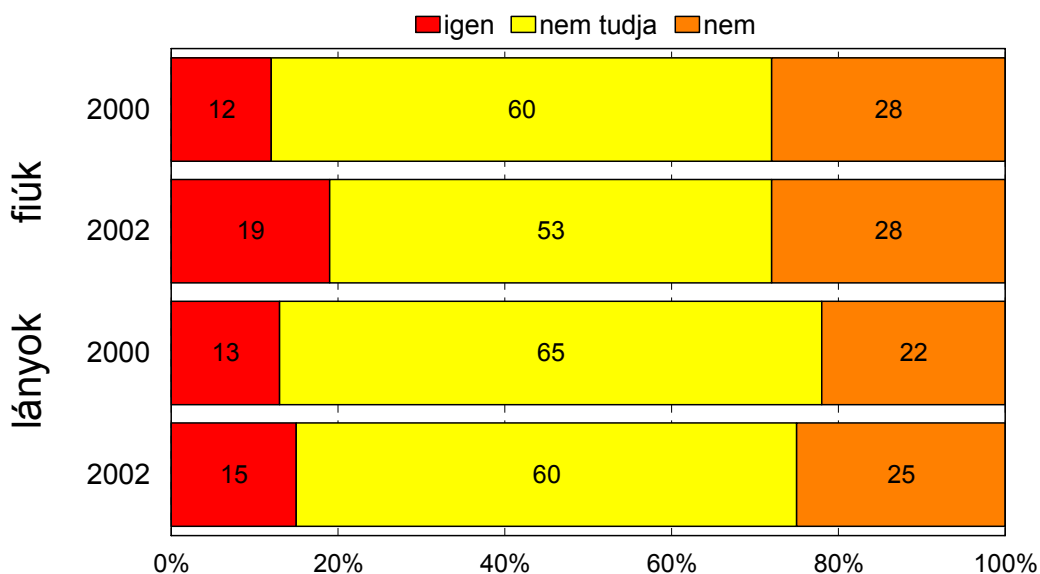
A talált tárgy és a talált pénz tulajdonosát keresők aránya a személyiség típus szerint

Ha a talált tárgyra/pénzre vonatkozó keresési hajlandóságot a tanuló személyiségének dimenziójában nézzük, akkor az lázható, hogy az értékes tárgynál a konform és a lázadó tanulóknál is magasabb azok aránya, akik biztosan keresnék, mint akik biztosan nem keresnék a tárgy gazdáját,

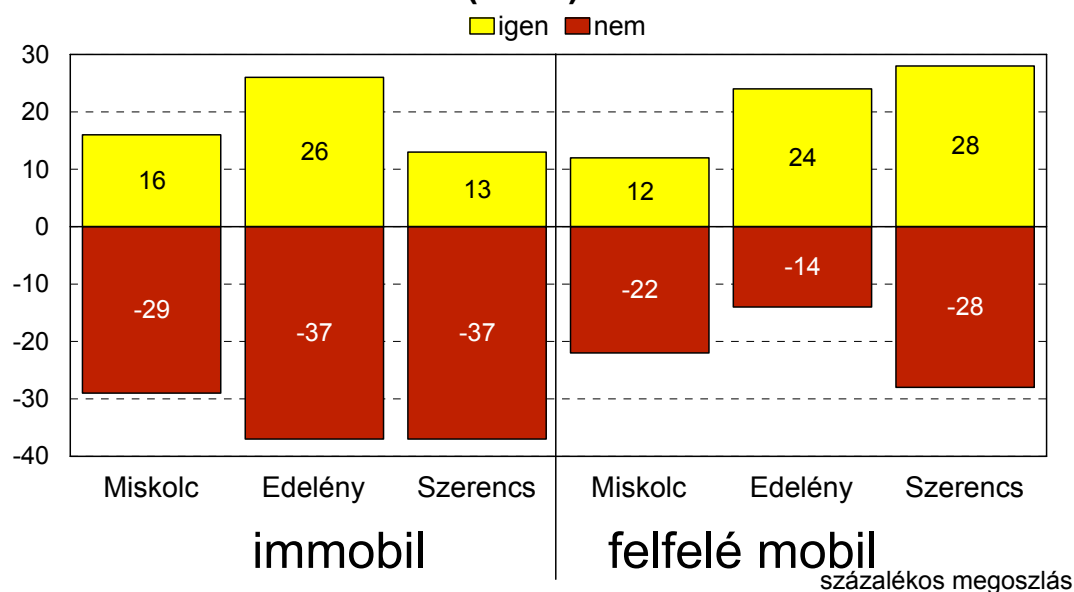
ellenben az újítknál megegyezik az arányuk. A pénz esetében mindhárom típusnál többen vannak a "nem keresők", mint a "keresők", igaz komolyabb eltérésekkel. Arról is megkérdeztük a diákokat, hogy szerintük hogyan alakul az erkölcsi szintjük a szüleikéhez képest. E tekintetben a 2000-ben mért nagy bizonytalanság nem csökkent a középiskola utolsó évére sem, a tanulók többsége egyelőre még mindig nem látja, hogy milyen pályát futhat be. Ha a bizonytalan válaszoktól eltekintünk, tizedikesként több mint kétszer annyian vették biztosra, hogy nem élnek majd erkölcsösebb életet, mint akik igennel feleltek. Azok aránya, akik akkor biztosra vették, hogy nem élnek majd erkölcsösebb életet mint a szüleik, 26 százalék volt (fiúknál 28, lányoknál 22 százalék) 2000-ben. Idén ezek az arányok egy kicsit módosultak, a lányok és különösen a fiúk között is nőtt azok aránya, akik úgy gondolják erkölcsösebb életet élnek majd, mint a szüleik, de összességében így is csak 17 százalékot tesznek ki.

Szerinted erkölcsösebb életet élsz majd, mint a szüleid?

Településenként kiderült, hogy a legtöbben az edelényi iskolából gondolják, hogy erkölcsösebb életet élnek majd, mint a szüleik, s ez egybevág azzal az eredménnyel, mely szerint itt volt a legtöbb olyan diák, aki inkább a szegénységet választaná az erkölcstelen úton szerzett gazdagsággal szemben. Ha a település mellé bevonjuk az intergenerációs mobilitási státuszt, akkor kiderül, hogy csupán Szerencsen mérhető, hogy a felfelé irányuló mobilitás egyértelműen pozitívan hat a szülőhöz hasonlított várt erkölcsi szintre.

Szerinted erkölcsösebb életet élsz majd, mint a szüleid? (2002)

2000-ben Miskolcon, 2002-ben mindhárom városban azt kértük a tanulóktól, hogy a neveltségre, erkölcsre vonatkozó 16 állításról mondják meg, hogy milyen mértékben értenek egyet, mennyire jellemzőek rájuk. Az eredeti négyfokú skálát (teljes mértékben, inkább igen, inkább nem, egyáltalán nem) átszámoltuk egy százfokú skálára. A százfokú skálán az 5 pont feletti pozitív vagy negatív irányú eltérések a statisztikailag jelentősek. Az állításokkal való egyetértés mértékét összefoglalóan az alábbi táblázat mutatja.

Mennyire értesz egyet az alábbi kijelentésekkel?

	Miskolc	Edelény	Szerencs
A szülőktől meg lehet tanulni a becsületességet.	84	86	77
A mai világban nem lehetünk válogatósak, minden lehetőséget meg kell ragadni.	83	81	75
A lelkiismeret-furdalás rosszabb mint a büntetés.	82	82	83
Magyarországon nem lehet tisztességes úton meggazdagodni.	69	71	60
Nem lehet a gyerekektől elvárni, hogy mindig jól neveltek legyenek, amíg fel nem nőnek.	67	65	70
Becsület nélkül nincs értelme az életnek.	65	70	68
Az erkölcs fontosabb a gazdagságnál.	65	67	64
Ha az ember rosszat csinál, nem nyugodhat meg addig, amíg jóvá nem teszi hibáját.	64	67	66
Számomra fontos, hogy mit gondolnak a viselkedésemről a tanárok vagy a szüleim.	63	70	68
Az embereknek meg kell tanulniuk, hogy azzal érzék be, ami van.	61	57	52
Szégyellem magam, ha rám szólnak, mert neveletlen voltam.	57	63	63
Jobb, ha az ember beismeri, amit elkövet, mintha megússza a dolgot.	54	62	58
Az iskolai szabályokat mindenáron be kell tartani.	48	55	43
Aki jól nevelt, az általában jobb jegyet is kap az iskolában.	43	43	46
A tanároktól meg lehet tanulni az erkölcsös életet.	38	49	38
A büntetés az iskolában mindig igazságos.	23	28	25

pontszám százfokús skálán

A legnagyobb egyetértés abban volt, hogy a tanulók szerint a lelkiismeret-furdalás rosszabb, mint a büntetés, százfokú skálán mérve 83 pont. Szintén magas, 82 pontos egyetértésről számoltak be azzal kapcsolatban, hogy szerintük a szülőktől meg lehet tanulni a becsületességet, ugyanakkor a tanulók erkölcsi szintje igazodik a megváltozott, versenyszemléletű világhoz, határozottan vallják, hogy az ember a mai világban nem lehet válogatós, minden lehetőséget meg kell ragadni.

Ezek mellett a tanulók többsége a legtöbb itemmel egyetértett, a felsorolt 16 kijelentésből 9 indexértéke 60 volt pont feletti (2000-ben még 12 kijelentésnél volt így). Az alacsonyabb egyetértést jelentő 60-70 pontos tartományba 7 item került. Ezek között pozitív és negatív jellemző is található. Pozitív, hogy sokak számára fontos, hogy mit gondolnak a viselkedésükről a tanárok vagy a szüleik, vagy hogy ha az ember rosszat csinál, nem nyugodhat meg addig, amíg jóvá nem teszi hibáját, hogy becsület nélkül nincs értelme az életnek és hogy nem kevesen úgy vélik, az erkölcs fontosabb a gazdagságnál. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy a tanulók többsége úgy véli, Magyarországon nem lehet tisztességes úton meggazdagodni.

Fontos kiemelni, hogy a négy elutasított tartalmú kijelentés (50 pont alattiak) közül - csakúgy mint két évvel korábban - három pozitív tartalmat jelölt. A tanulók 11 százaléka teljesen, további 34 százaléka inkább egyetért azzal, hogy az iskolában, aki jól nevelt, az általában jobb jegyet is kap. Az iskolai szabályokat a diákok több mint fele nem tartaná be minden áron. A legaggasztóbb azonban az,

hogy iskolai minta elutasítása is kimutatható az itemsorban, a 12. osztályos tanulók 65 százaléka úgy gondolja, a tanároktól nem lehet megtanulni az erkölcsös életet, s még többen, 85 (!) százalékuk azt is vitatja, hogy az iskolai büntetés mindig igazságos lenne (tizedikesként még "csak" 69 százalékuk gondolta így).

A részletesebb elemzések kimutatták, hogy a lányok és a fiúk véleménye több ponton eltér. A fiúk magasabb arányban gondolják, hogy a jólneveltség és a jobb jegyek között összefüggés van, és azzal is inkább egyetértenek, hogy az embernek meg tanulnia beérni azzal, ami van. A lányok ezzel szemben az önreflexív itemekkel (szégyellem magam, ha rám szólnak, jobb beismerni a dolgokat, a hibákat jóvá kell tenni, lelkiismeret-furdalás) értettek átlag feletti arányban egyet, valamint a becsületes élet elsődlegességét is inkább elfogadják.

A szülő iskolai végzettsége érdemben nem befolyásolja az erkölcsi kijelentések megítélését, azt leszámítva hogy a képzettebb szülők gyermekei továbbra is határozottabban utasítják el az iskolai mintát, ellenben a szülői nevelési típus - ahogy az várható - szignifikáns eltéréseket okoz.

Az aggódo, odafigyelő szülők gyermekei valamennyi pozitív irányú erkölccsel, neveltséggel kapcsolatos kijelentéssel magasabb arányban értettek egyet, a 6 itemre 70 pontnál magasabb pontszámot adtak. A kemény, tekintélyelvű szülők gyermekei közül kerülnek ki legtöbben azok, akik leginkább egyetértenek ezzel, hogy a gyermektől nem lehet elvárni, hogy mindig jó legyen, illetve azok is, akik szerint Magyarországon nem lehet tisztességes úton meggazdagodni. Jellemző, hogy a tekintélyelvű családokban nevelkedők kisebb jelentőséget tulajdonítanak a becsületes életnek, kevésbé fontos számukra, hogy mit gondolnak a viselkedésükről a tanárok vagy a szüleik. Összességében számukra kevésbé fontos az erkölcs, s ha hibát követnek el, inkább nem ismerik be, amit elkövettek, hátha megússzák a dolgot. A hanyag szülők gyermekeinek véleménye kevésbé differenciált, egyértelműen csak a tanári mintát és az iskolai büntetés igazságába vetett hitet utasítják el, de 70 pont feletti egyetértést is csak három kijelentésnél regisztráltunk körükben. Egyáltalán nem érdekli őket, hogy mit gondolnak a viselkedésükről a tanárok vagy a szüleik, s nem is szégyellik magukat.

Az egyetértés mértéke a szülői nevelési stratégia szerint

	aggódo	tekintély-elvű	hanyag
A szülőktől meg lehet tanulni a becsületességet.	88	85	74
A lelkiismeret-furdalás rosszabb mint a büntetés.	85	82	80
A mai világban nem lehetünk válogatósak, minden lehetőséget meg kell ragadni.	76	85	83
Számomra fontos, hogy mit gondolnak a viselkedésemről a tanárok vagy a szüleim.	75	67	48
Becsület nélkül nincs értelme az életnek.	73	66	62
Az erkölcs fontosabb a gazdagságnál.	72	62	65

Ha az ember rosszat csinál, nem nyugodhat meg addig, amíg jóvá nem teszi hibáját.	68	64	61
Szégyellem magam, ha rám szólnak, mert nevetlen voltam.	67	60	45
Nem lehet a gyerekektől elvárni, hogy mindig jól neveltek legyenek, amíg fel nem nőnek.	64	72	59
Jobb, ha az ember beismeri, amit elkövet, mintha megússza a dolgot.	64	53	54
Az embereknek meg kell tanulniuk, hogy azzal érik be, ami van.	63	59	58
Magyarországon nem lehet tisztességes úton meggazdagodni.	60	73	68
Az iskolai szabályokat mindenáron be kell tartani.	56	48	41
Aki jól nevelt, az általában jobb jegyet is kap az iskolában.	43	43	42
A tanároktól meg lehet tanulni az erkölcsös életet.	43	40	33
A büntetés az iskolában mindig igazságos.	25	26	16

az egyetértés mértéke százfokú skálán

Összehasonlítva a miskolci 10. évfolyam akkori és mostani válaszait, hat esetben történt szignifikáns változás, mind a hat esetben csökkent az egyetértés mértéke, ami összességében negatív tendenciát jelez.

Tanulói egyetértés Miskolcon százfokú skálán mérve

	2000 (pontszám)	2001 (pontszám)	változás
A lelkiismeret-furdalás rosszabb mint a büntetés.	82	82	0
A szülőktől meg lehet tanulni a becsületességet.	80	84	+4
A mai világban nem lehetünk válogatások, minden lehetőséget meg kell ragadni.	78	83	+5
Nem lehet a gyerekektől elvárni, hogy mindig jól neveltek legyenek, amíg fel nem nőnek.	72	67	-5
Becsület nélkül nincs értelme az életnek.	71	65	-6
Magyarországon nem lehet tisztességes úton meggazdagodni.	69	69	0
Ha az ember rosszat csinál, nem nyugodhat meg addig, amíg jóvá nem teszi hibáját.	69	64	-5
Az embereknek meg kell tanulniuk, hogy azzal érik be, ami van.	69	61	-8
Számomra fontos, hogy mit gondolnak a viselkedésemről a tanárok vagy a szüleim.	68	63	-5
Szégyellem magam, ha rám szólnak, mert nevetlen voltam.	63	57	-6
Az erkölcs fontosabb a gazdagságnál.	61	65	+4
Jobb, ha az ember beismeri, amit elkövet, mintha megússza a dolgot.	61	54	-7
Aki jól nevelt, az általában jobb jegyet is kap az iskolában.	49	43	-6
Az iskolai szabályokat mindenáron be kell tartani.	49	48	-1
A tanároktól meg lehet tanulni az erkölcsös életet.	42	38	-4
A büntetés az iskolában mindig igazságos.	38	23	-15

Ha a felsorolt 16 itemet faktoranalízis segítségével négy csoportba soroljuk, elemzzük, akkor kiderül, hogy az általunk felsorolt kijelentések négy halmazba rendeződnek, úgymint autonóm erkölcs, iskolai nevelés, szülői modell és társadalmi realitás.

Az első csoport az autonóm erkölcs, belsővé vált erkölcsre vonatkozó kijelentéseket tartalmazza, ide tartozik az erkölcsös élet fontossága, ha az ember rosszat csinál, nem nyugodhat meg,

míg jóvá nem teszi hibáját, a lelkiismeret-furdalás, a szégyen, a beismerés illetve a becsület. Ez a faktor fontosabb többek közt a lányok, a gimnazisták, a jó tanulók, az aggódó szülők konform gyermekinek válaszaiban, s kevésbé jelenik meg a miskolci fiúk, a gyengébb tanuló szakiskolások, valamint az újjító diákoknál.

Faktor	Átlagtól pozitív eltérés	Átlagtól negatív eltérés
autonóm erkölcs	lányok kisváros gimnazisták példás magatartású tanulók felfelé mobil jobb tanulók aggódó szülők gyermekei konform tanulók	fiúk Miskolc szakiskolások rossz magatartású tanulók immobil gyengébb tanulók újítók
iskola erkölcs	Edelény változó magatartás lefelé mobil jó tanulók aggódó szülők gyermekei konform tanulók	diplomás szülők gyermekei felelé mobil hanyag szülők gyermekei lázado tanulók
szülői erkölcs	képzetlen szülők gyermekei Edelény szakiskolások immobil kemény szülők konform tanulók	diplomás szülők gyermekei Szerencs gimnazisták rossz magatartású tanulók lefelé mobil hanyag szülők lázado tanulók
"gazdasági" erkölcs	fiúk alacsonyan képzett szülők Miskolc szakiskolások jó és rossz magatartásúak lefelé mobil közepes tanulók kemény szülők	lányok magasan képzett szülők Szerencs gimnazisták változó magatartásúak felfelé mobil jeles tanulók aggódó szülők

Az "iskolai erkölcs" fogalomkör alá tartozó itemek (tanári minta, iskolai büntetés, tanári véleménykövetés, iskolai szabályok) a változó magatartású, de alapvetően jó tanuló diákoknak illetve az aggódó szülők konform gyerekeinek fontosabbak, míg a magasan képzett családokban élő, felfelé mobil tanulók, továbbá a hanyag szülők lázado típusú gyermekei utasítják el leginkább. Ezzel szemben a szülői erkölcsöt a kemény, tekintélyelvű szülők gyermekei, az immobil, alacsonyan képzett szülők konform gyermekei (szakiskolások) fogadják el leginkább, s a képzett családok gimnazista tanulóit (különösen Szerencsen), valamint a hanyag szülők lázado gyerekei nem preferálják egyáltalán.

Jól elkülönült halmazba rendeződnek a gazdasági kényszer okozta erkölcsi helyzetre vonatkozó kijelentések, mely szerint Magyarországon nem lehet tisztességes úton meggazdagodni, hogy az erkölcs vagy a gazdagság fontosabb-e, hogy a mai világban nem lehetünk válogatósak, minden lehetőséget meg kell ragadni, illetve be kell érni azzal, ami van. Ez a faktor jelentősen

meghatározza az alacsonyabb iskolai végzettségű családban élő miskolci fiúk és a közepes tanulmányi eredményt produkáló, tekintélyelvű módon nevelt gyerekek erkölcsi szintjét.

5. Jólneveltség

A kilencvenes évek gazdasági és társadalmi változásainak köszönhetően jelentősen megváltoztak az értékrenddel kapcsolatos elképzelések és a családok jelentős része nem mindig tud eligazítást adni a gyermekeinek, hogy mi a követendő norma. A fiatalok nevelésének felelősségét a család és az iskola is a másokra akarja hárítani, egymásra mutogatnak, és így könnyebben jutnak kulcsszerephez az olyan normaformáló tényezők, mint a média. A kutatás során igyekeztünk megismeri a válaszoló diákok véleményét ezekről a nevelési-neveltségi kérdésekről, problémákról.

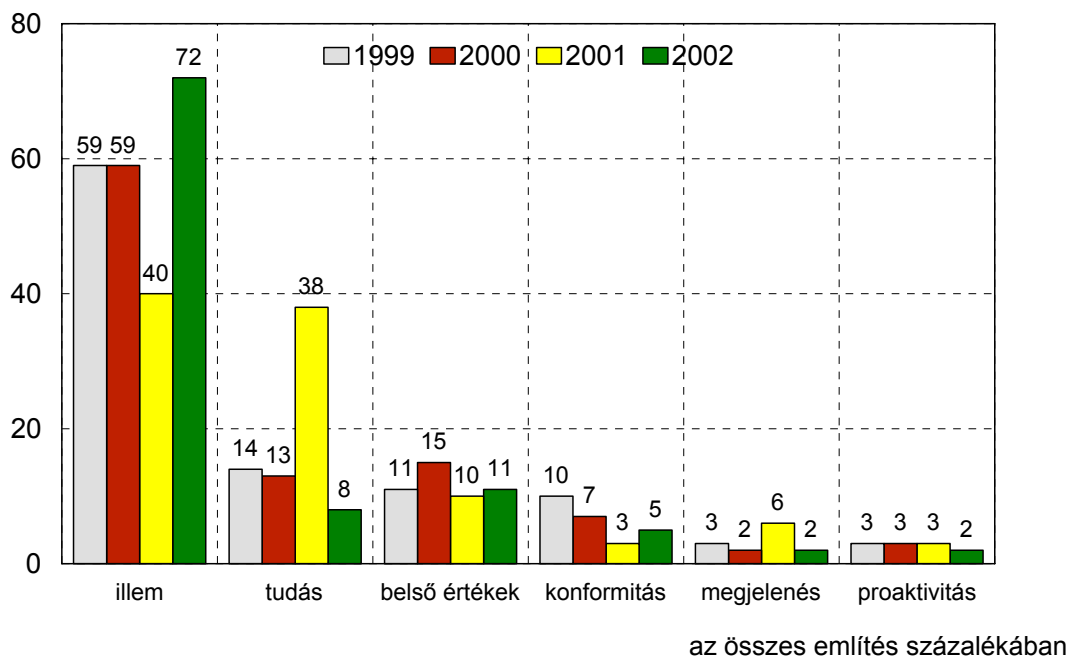
A követéses kutatás minden évében megkérdeztük a tanulóktól, hogy véleményük szerint mikor tekintünk valakit jólneveltnek. A különböző válaszok gyakran hasonló, azonos asszociációs körbe tartozó, részben átfedő jellemzőket tartalmaznak. Az egyes véleményekből az azonosakat összevontuk, több, általánosabb közös fogalom alá rendeztük.

Kategória	Választípus	Említések száma (2001)	Említések száma (2000)
illem	udvarias	164	130
	tud viselkedni	63	125
	tisztelettudó	62	105
	figyelmes	43	15
	illedelmes	21	98
	kultúrált	11	29
	nem beszél vissza, tud köszönni	5	5
	összes említés	369	507
belső értékek	alkalmazkodó	24	18
	megértő, toleráns	24	5
	segítőképz	20	15
	erkölcsös, becsületes	19	24
	megbízható, őszinte		15
	összes említés	87	77
tudás	intelligens	214	45
	művelt	121	8
	összes említés	335	53
konformitás	engedelmes, szófogadó	30	23
	társadalmi elvárásnak megfelelő		13
	összes említés	30	36
proaktivitás	szorgalmas	33	2
	mindent jó megcsinál		2
	vidám		8
	összes említés	33	12
megjelenés	jómódú	36	
	jól öltözködik, ápolt, igényes	12	10
	összes említés	48	10

A legtöbb tanuló szerint akkor tekintünk valakit jólneveltnek, ha illedelmes, ebben 1999 óta

minden évben teljes az egyetértés. A sorban ezután a belső értékek, majd a tudás következnek. Figyelmeztető, hogy a jólneveltség fogalmkörében a tavalyi visszaesést követően, idén az összes említés 72 százalékát teszi ki az illem, míg a tudás említési aránya, tíz százalék alá került. A négy év alatt fontos változás, hogy folyamatosan lecsökkent a konformitás, mint jólneveltségi mutató.

A jólneveltség jellemzői

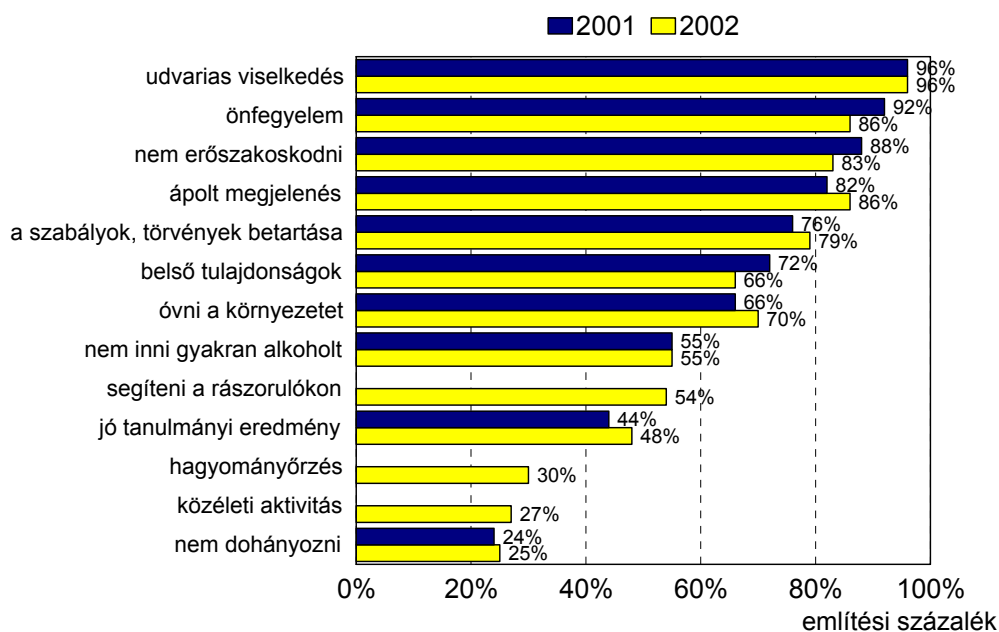
2000-ben, 2001-ben és 2002-ben megkértük a tanulókat, hogy az általunk felsorolt jellemzőkből válasszák ki azokat, amelyek szerintük beletartoznak a jólneveltség fogalmába. Mint az alábbi diagramból látható, erre a kérdésre árnyaltabb válaszokat kaptunk. A tanulók szerint a jólneveltség első három legfontosabb ismérve továbbra is az udvarias viselkedés, az önfegyelem és az konfliktusok nem erőszakos úton való rendezésének képessége, ezek említési aránya minden évben 80 százalék fölötti volt.

Szintén sokan említették - 65-80 százalékuk - az ápoltság megjelenését, a szabályok, törvények betartását, a pozitív belső tulajdonságokat és a környezet megóvását, mint jellemzőjét a jólneveltségnek. Ennél is kevesebben gondolják azt, hogy az alkoholfogyasztásnak, a rászorulókon való segítségnek illetve tanulmányi eredménynek bármi köze is lenne a neveltséghez, s gyakorlatilag a jólneveltség témakörében irreleváns a dohánymentes életvitel és a közéleti aktivitás jellemzője a tanulók szerint.

Bár összességében ezek az értékek nem változtak szignifikánsan tavaly óta, hat item esetében történt elmozdulás. A 12. osztályosoknak fontosabb lett a jólneveltség szempontjából az ápoltság

megjelenés (+4 százalék), a környezet megóvása (+4) és a tanulmányi eredmény (+4), míg az erőszakmentesség (-5 százalék), az önfegyelem (-6) és a belső tulajdonságok (-6) jellemzőit egy kicsit többen sorolták ide tavaly.

A jólneveltség fogalmába tartozó jellemzők

A jólneveltség jellemzőinek említési aránya az egyes iskolatípusokban

	gimnázium			szakközépiskola			szakiskola		
	2000	2001	2002	2000	2001	2002	2000	2001	2002
udvarias viselkedés	97	98	98	94	99	97	91	87	92
önfegyelem	96	95	93	90	92	93	88	82	74
nem erőszakoskodni	84	92	91	91	92	90	76	74	71
ápoltság megjelenés	86	88	87	77	85	84	78	85	89
a szabályok, törvények betartása	76	75	78	75	79	79	66	71	79
óvni a környezetet	72	69	74	65	67	72	63	51	65
belső tulajdonságok	70	68	67	79	72	65	67	78	66
nem inni gyakran alkoholt	48	50	50	53	49	47	55	59	66
jó tanulmányi eredmény	32	42	45	46	45	42	62	59	57
nem dohányozni	21	21	20	25	20	19	40	26	34

említési százalék

Mint az a korábbi években is kiderült, a jólneveltség fogalma alatt nagyjából ugyanazt értik a tanulók a háromféle iskolatípusban. Ezzel együtt árnyalatnyi véleménykülönbségek, átrendeződések a három éve alatt folyamatosan mérhetők. A gimnazisták körében az erőszakoskodás elutasítása, mint a jólneveltség jellemzője másodikhoz képest magasabb lett, csakúgy, mint a jó tanulmányi eredmény, illetve a környezetvédelem. A szakközépiskolások a tanévek múlásával egyre nagyobb hangsúlyt

helyeznek az ápoltság megjelenésére, a környezetvédelemre míg kisebbet a belső tulajdonságokra. A legtöbb item megítélése a szakiskolásoknál mozgott az elmúlt időszakban, idén már ők ítélik a legfontosabbnak az ápoltság megjelenést, de felértékelődött szemükben a szabályok, törvények betartása is, míg csökkent az önfegyelem és az erőszakmentesség, mint jólneveltségi kritérium.

Összességében tendenciózus, hogy az udvarias viselkedés mellett az önfegyelem, az ápoltság megjelenés, a törvények, szabályok betartása és a környezet megóvása az iskolai évfolyam emelkedésével egyre fontosabb alkotóelemévé válik a jólneveltségnek, míg a belső tulajdonságok jelentősége egy kicsit csökken.

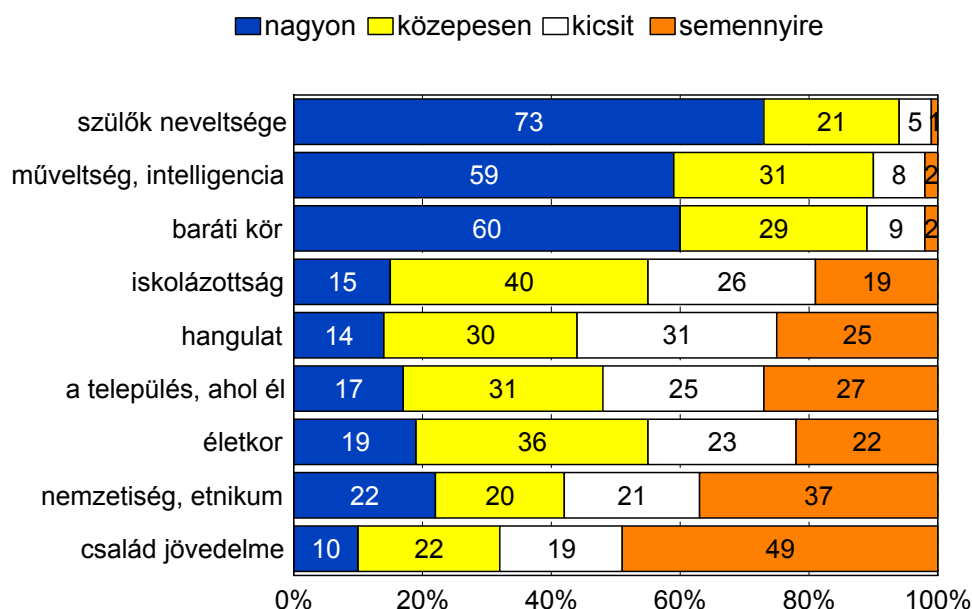
A jólneveltség jellemzőinek említési aránya a szülő nevelési stratégiája és személyiségtípusa szerint

	nevelési stratégia			személyiségtípus		
	aggódó	hanyag	kemény	újító	lázadó	konform
udvarias viselkedés	98	88	98	94	95	98
önfegyelem	95	69	89	87	93	91
nem erőszakoskodni	93	66	87	80	85	87
ápoltság megjelenés	82	81	90	84	86	85
a szabályok, törvények betartása	73	73	82	77	81	88
óvni a környezetet	69	66	71	69	69	76
belső tulajdonságok	70	68	63	73	59	62
nem inni gyakran alkoholt	65	51	55	49	48	62
jó tanulmányi eredmény	61	58	42	42	43	51
nem dohányozni	34	31	21	25	27	23
hagyományok ápolása	30	28	31	35	33	38
közéleti aktivitás	38	23	27	31	22	28
segíteni a rászorulókon	57	50	54	43	46	63

említési százalék

A jólneveltség jellemzőinek megítélése összefügg a szülő nevelési stratégiájával és a tanuló személyiségével egyaránt. A kemény szülők gyerekei közül az átlagnál többen említették a szabályok betartását, az ápoltság megjelenését és a környezet védelmét, az aggódó szülők gyerekei az önfegyelmet, az erőszakmentességet, a belső tulajdonságokat, a tanulmányi eredményt és a korlátozott egészségkárosítást. A hanyag szülők gyerekei valamennyi jellemzőt az átlagnál alacsonyabban említették. A konform tanulók által adott válaszok nagyban hasonlítanak a kemény szülők gyerekeinek válaszaihoz (nem véletlenül). Arra a klasszikus kérdésre, hogy a gyermek jólneveltsége min múlik, nem lehet egyértelmű választ adni, egyrészt már a jólneveltség fogalma is összetett, másrészt a gyermeket érő hatások is rendkívül heterogének. A válaszoló diákok szerint - teljesen logikusan - egyértelműen a szülők neveltsége a legmeghatározóbb hatás a gyermek neveltségi szintjének alakulásakor, 73 százalékuk egyértelműen, további 21 százalékuk inkább így vélekedik. A második és harmadik helyre a műveltség, intelligencia és a baráti kör szorult a neveltség alakulásában közrejátszott hatás tekintetében, a 12. osztályos tanulók 59-60 százaléka látja szerepüket nagyoknak. Az iskolázottság, a hangulat, a lakóhely, illetve az életkor csak közepesen vagy kicsit befolyásolja neveltséget, míg a nemzetiség illetve a család anyagi helyzete inkább csak kicsit vagy semennyire sem hat - a tanulók többsége szerint.

A jólneveltség mennyiben múlik az alábbiakon? (2002)

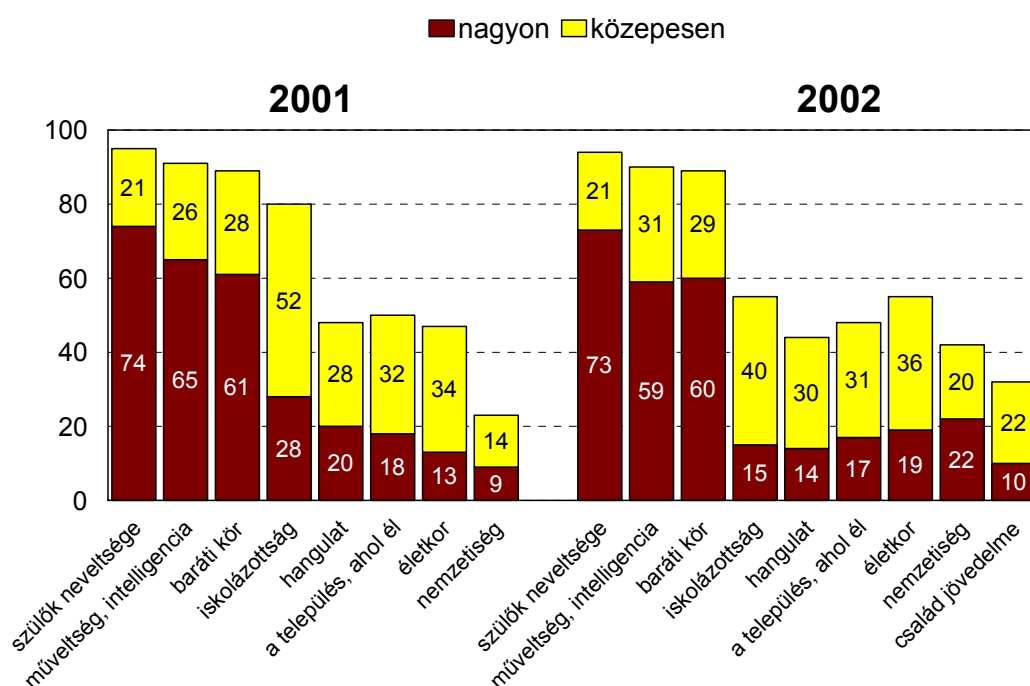

Az egyes tanulói csoportokat megvizsgálva azt látjuk, hogy az apa iskolai végzettségének növekedésével nagyobb szerepet tulajdonítanak a tanulók az iskolázottságnak, s kevesebbet a

településnek. A fiúk közül többen említették a lakótelepülés hatását, a nemzetiséget és a családi jövedelem nagyságát, csakúgy, mint a lefelé mobil tanulók. A nemzetiség befolyásoló erejéről alkotott véleményt az iskolatípus is módosította, a gimnazisták nagyobb szerepet vélnek neki a neveltségi szint alakulásában.

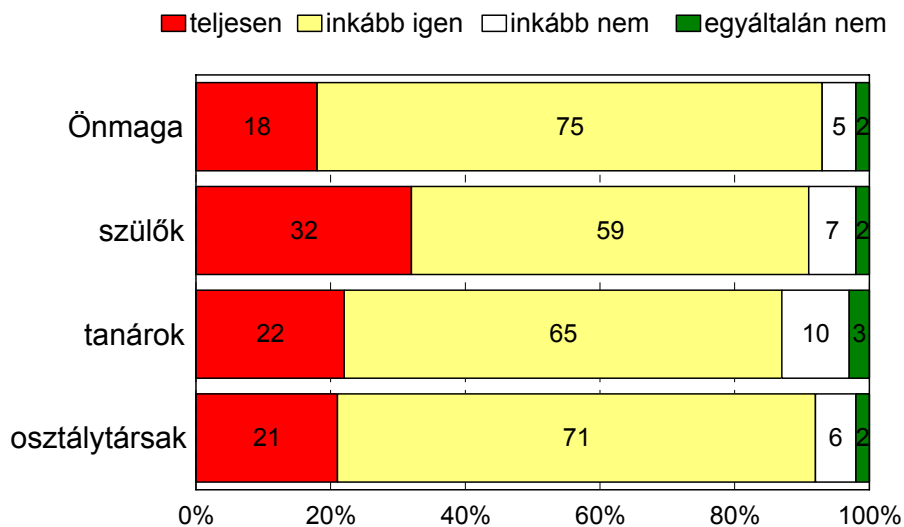
Összehasonlítva a 2001-es és 2002-es adatfelvétel eredményeit nagyfokú egyezést találtunk, egy év alatt csak az iskolázottság és a nemzetiség vélt hatásának megítélése módosult, csökkent szignifikánsan.

A jólneveltség mennyiben múlik az alábbiakon?

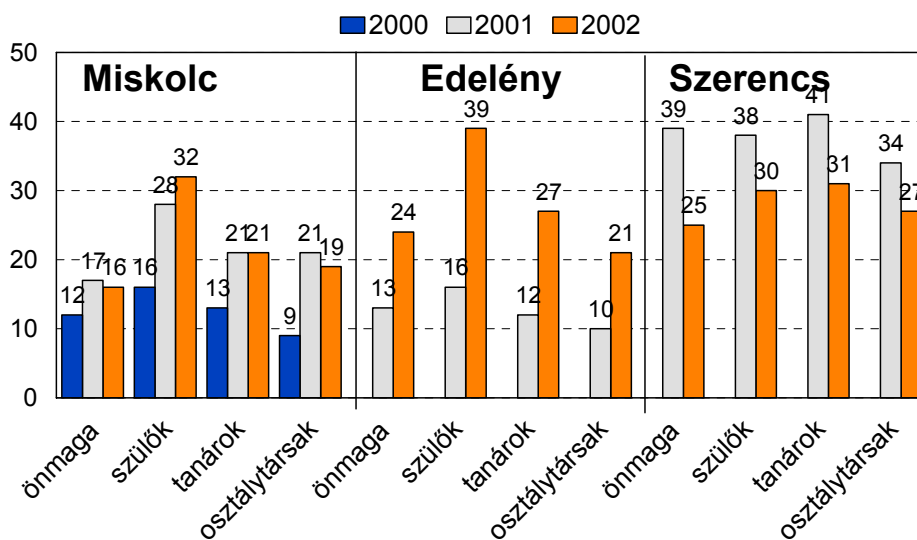

A korábbiakban felvázolt neveltségi kritériumok alapján arra kértük a tanulókat, nyilatkozzanak saját neveltségi szintjükéről. Idén a válaszoló diákok 18 százaléka rendelkezik stabil, nagyon pozitív önképpel a neveltségüket tekintve, míg az ellenkező póluson 2 százaléuk található, ez megegyezik a tavaly mért eredménnyel, e téren nem történt változás. A megkérdezettek túlnyomó többsége inkább jól neveltnek tartja magát, mint nevetlennek, s úgy vélik, hogy a szülők, a tanárok és az osztálytársak is így gondolják.

Ki tartja jól neveltenek a válaszoló diákok? (a tanulók által vélt válaszok - 2002)

Ki tartja jól neveltenek a válaszoló diákok? (a tanulók által vélt válaszok)

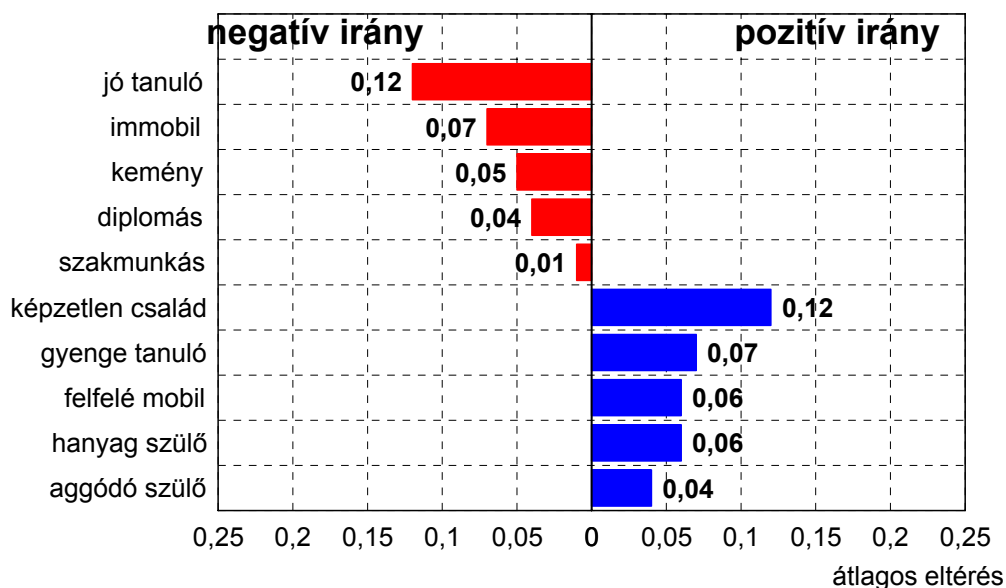
"teljes mértékben" válaszok százalékos aránya

Ezek az értékek némileg változtak 2000/2001 óta, Miskolc és Edelény esetében általában a pozitívabb megítélés felé mozdultak el, a diákok nemcsak önmagukat tartják jobban neveltnek a korábbi adatfelvételhez képest, hanem szerintük a környezetük véleménye is hasonlóan változott. A négy változó között igen magas a korreláció ($r=0.5$, $r=0.6$) azt mutatja, hogy ezek a vélemények egymást generálják, illetve a diákok a saját megítélésükből vezetik le a környezetük minőségét. Azon tanulók

aránya, akik jobban neveltnek tartják magukat mint a környezetüknek tulajdonított vélemény, 24 százalék, azoké, akik rosszabbul nevelt gyerekek tartják magukat, mint ahogy szerintük a környezetük tekint rájuk (negatív önkép) 21 százalék. A tanulók fele (55 százaléka) ugyanúgy vélekedik magáról, ahogy szerintük a környezetükben lévő tanárok, a szülők vagy az osztálytársak.

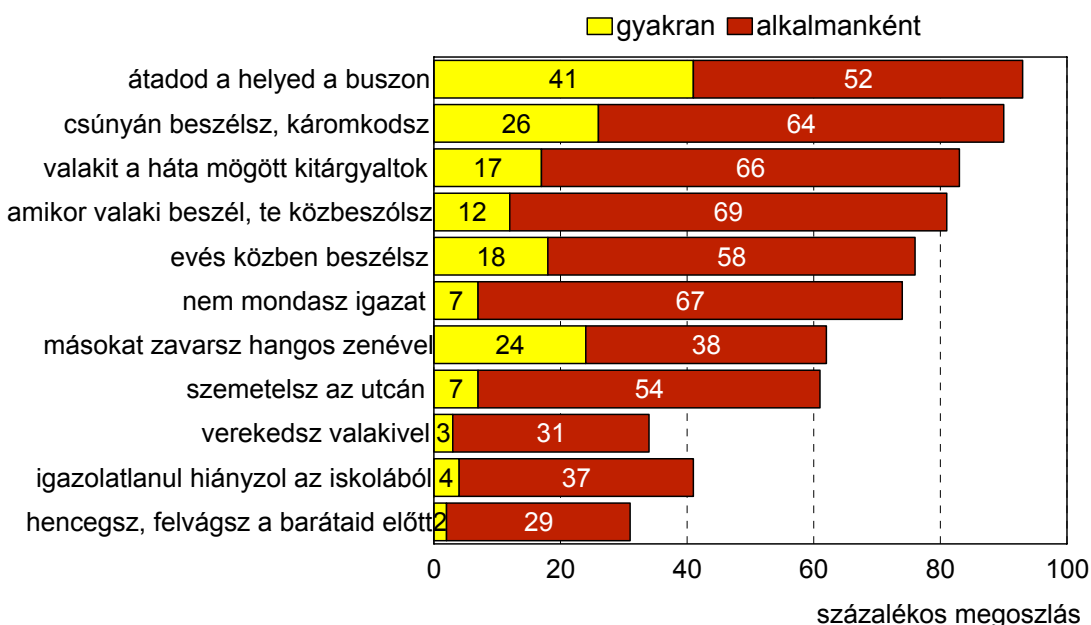
Az önkép és a környezetnek tulajdonított vélemény közötti átlagos eltérés indexértéke Miskolcon -0.0098 pont, Szerencsen +0.0378, Edelényben +0.0028 vagyis nincs köztük szignifikáns különbség. A jó tanulóknál, a kemény szülők által nevelt gyerekeknél és a diplomás szülők gyerekeinél egy kicsit többen vannak azok, akik rosszabbul nevelt gyerekek tartják magukat, mint ahogy szerintük a környezetük tekint rájuk.

Az önbesorolás és a környezet vélt minősítése közötti átlagos eltérés nagysága

A kérdőívben mind a négy évben kértük a tanulókat, nyilatkozzanak arról, hogy néhány neveltséggel kapcsolatos cselekvést milyen gyakran végeznek. A tíz itemből álló sor egy pozitív és kilenc negatív tartalmat jelölt. Az eredmények a következő ábrán láthatóak, de meg kell jegyezni, hogy számottevő eltérés összességében nem következett be a vizsgált időszakban.

Előfordul hogy... (2002)

Az egyetlen pozitív item az élre került, ugyanakkor elgondolkodtató, hogy a káromkodás, a kitérgetés, a közbebeszélés öt diákból négyet érint több-kevesebb rendszerességgel. Ami valóban csak egy kisebbségre jellemző, az a verekedés, az igazolatlan hiányzás és a felvágás a barátok előtt.

Ahogy az joggal feltételezhető, a fiúk és a lányok válaszai között különbségek mérhetők. Megállapítható, hogy a fiúk körében gyakrabban fordul elő, hogy verekednek, de a az utcai szemetelés, a káromkodás, a füllentés, hazugság, a barátok előtti "felvágás", hencegés és az igazolatlan hiányzás is átlagon felüli körökben. Ezzel szemben a lányoknál jellemzőbb viselkedési probléma, hogy közbeszólnak amikor a másik beszél és az is gyakrabban fordul elő, hogy valakit a háta mögött kitérgetnek.

A táblázat adatainak összevetéséből jól látható, hogy 1999 és 2002 között mely item esetében mérhető növekedés, vagyis a melyek azok a neveltségi problémák, amelyek gyakoribbá váltak. A fiúknál növekedett a hangos, másokat zavaró zenehallgatás, a káromkodók aránya, illetve a "közbeszólás", ellenben csökkent a verekedők és az utcai szemetelők aránya. A lányoknál egyetlen item esetében mérhető szignifikáns változás, növekedett azok aránya, akik a háta mögött tárgyalnak ki valakit.

Fiúk	1999	2000	2001	2002
átadod a helyed a buszon valaki másnak	40	44	33	37
másokat zavarsz hangos zenehallgatással	18	21	24	37
csúnyán beszélsz, káromkodsز		22	32	35
evés közben beszélsz		13		20
valakit a háta mögött kitérgetel	10	14	15	14
amikor valaki beszél, te közbeszólsz	8	7	11	10
szemetelsz az utcán	10	13	6	9
nem mondasz igazat, füllentesz vagy hazudsz		8	8	8
verekedsz valakivel	10	9	5	6
igazolatlanul hiányzol az iskolából		4	10	5
hencegsz, felvágsz a barátaid előtt	7	6	3	4
háziállatod után eltakarítod a piszkot az utcáról	16			
ismerőseid után kiáltasz az utcán	18			
nem dohányzók között rágyújtasz	12			
Lányok	1999	2000	2001	2002
átadod a helyed a buszon valaki másnak	45	49	42	45
valakit a háta mögött kitérgetel	14	16	18	21
evés közben beszélsz		14		16
csúnyán beszélsz, káromkodsز		19	16	16
amikor valaki beszél, te közbeszólsz	9	14	14	14
másokat zavarsz hangos zenehallgatással	10	13	14	9
szemetelsz az utcán	6	5	5	5
nem mondasz igazat, füllentesz vagy hazudsz		5	3	5
igazolatlanul hiányzol az iskolából		3	1	2
hencegsz, felvágsz a barátaid előtt	2	2	1	1
verekedsz valakivel	3	4	3	0
háziállatod után eltakarítod a piszkot az utcáról	22			
ismerőseid után kiáltasz az utcán	14			
nem dohányzók között rágyújtasz	5			

a "gyakran" válaszok százalékos megoszlásának alakulás

A szülő nevelési stratégiája közvetlenül is hat a tanulók neveltségére és ez kimutatható a mi vizsgálatunkban is, magasabb neveltségi szinten vannak azok, akiket aggódó, odafigyelő szülők nevelnek, s a legtöbb probléma a hanyag szülők gyerekinél fordul elő gyakran, s a kemény, autoriter szülői nevelés sem vezet eredményre adataink szerint.

	szülői nevelési stratégia			település		
	aggódó	hanyag	kemény	Miskolc	Edelény	Szerencs
átadja a helyét a buszon	44	30	42	41	46	39
hangos zenehallgatással	7	35	23	26	7	17
csúnyán beszél, káromkodik	8	41	25	29	12	17
evés közben beszél	9	23	18	19	13	14
valakit a háta mögött kitérgetnek	6	24	18	18	15	19
valaki beszél és közbeszól	6	15	12	12	11	17
szemetel az utcán	1	8	8	7	6	7
nem mond igazat, hazudik	1	7	7	7	6	7
verekedik valakivel	0	9	2	4	1	1
igazolatlanul hiányzik az iskolából	0	4	4	4	1	3
henceg, felvág a barátai előtt	0	2	2	3	1	2

a "gyakran" válaszok százalékos megoszlásának alakulása

Végezetül a középiskolások neveltségi, magatartási problémákkal szembeni attitűdjeit megpróbáltuk elhelyezni egy társadalmi problématerben, ahol több olyan tipikus szociális viselkedési zavart soroltunk fel, amely a többségi társadalom kritikájával, ellenérzésével áll szemben. A 2000-ben és 2002-ben nemcsak azt vizsgáltuk, hogy a tanulók hogyan ítélik meg az egyes cselekedeteket, hanem azt is megkérdeztük, hogy a fiatalok véleménye szerint a felnőttek hogyan ítélik meg azokat.

Mennyire ítélik el a következőket?

	1999	2000	2002
nemi erőszak	94		
kábítószer árusítani	91	89	85
autót lopni		82	83
hamis tanúzás	88	72	70
abortusz	71	59	60
hazudni a szülőnek	64	55	55
adócsalás	62		
csokit lopni az ABC-ből	44	49	48
verekedni	51	39	41
lopott számítógépes programot használni		39	33
lógni az iskolából		36	34
tiltott helyen rágyújtani		35	32
átmenni a piros lámpán	49	31	28
sztrájk	22		
eutanázia	22		
18 éves kor előtt elveszteni a szüzességét		16	10
puskázni a dolgozat írásánál	17	12	13

pontszám százfokú skálán

A fenti táblázatból kiolvasható, hogy vizsgált tanulók véleménye 2000 és 2002 között

gyakorlatilag nem változott, a társadalmilag súlyos cselekedeteket ugyanúgy elítélik mint a felnőtt lakosság, ám a vitatott cselekmények (pl. adócsalás, abortusz, lopott szoftver használata, lógás) a tanulók értékítélete szerint inkább nem elítélhető cselekedetek.

Mennyire ítélik el a következőket? (2002)

	felnőttek vélelmezett véleménye	diákok véleménye	különbség
kábítószert árusítani	96	85	-11
autót lopni	94	83	-11
hamis tanúzás	81	70	-11
abortusz	69	60	-9
hazudni a szülőnek	74	55	-9
csokit lopni az ABC-ből	67	48	-19
verekedni	58	41	-17
lopott számítógépes programot használni	41	33	-8
lógni az iskolából	70	34	-36
tiltott helyen rágyújtani	46	32	-14
átmenni a piros lámpán	37	28	-9
18 éves kor előtt elvesztetni a szüzességét	30	10	-20
puskázni a dolgozat írásánál	30	13	-17

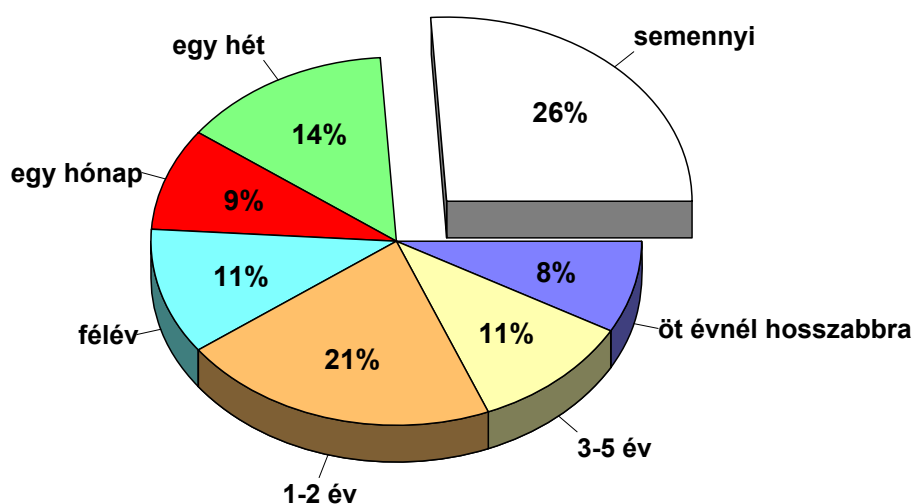
pontszám százfokú skálán

Nem meglepő módon a fiatalok fejében erősen él az az elképzelés, mely szerint a felnőttek az összes cselekedetet szigorúbban ítélik meg, és ennek hangot is adtak. A felsorolt cselekedeteknél a különbség minden esetben szignifikáns. Még a leginkább egyforma megítélésnél is 9-11 ponttal kevesebbet adtak a tanulók a saját véleményükre, mint a felnőttek vélelmezett véleményére. Meglehetősen nagy viszont az eltérés az iskolai lógással kapcsolatos itemnél (-36 pont), a fiatalok szerint ezek lényegtelen cselekedetek, bár a felnőttek szigorúan veszik őket. A fiatalok szerint egyébként mindössze három cselekedet van, amit a felnőttek nem vesznek szigorúan, a piros lámpán való átmenés, a szüzesség elvesztése 18 éves kor előtt és a puskázás a dolgozatnál. Ők maguk ugyanakkor csak a táblázat első három sorában lévő cselekedeteket (kábitószer árusítás, autólopás, hamis tanúzás) ítélik meg igazán súlyosnak.

6. Életpálya, jövőkép

A jövőképpel kapcsolatos kérdésblokk elején az elmúlt két évhez hasonlóan arra vártunk választ a diákoktól, hogy egyáltalán milyen időtartamra terveznek előre. A fiatalok közel egynegyede még mindig nem szokta eltervezni a jövőjét, míg egyötödük három évnél is hosszabb időre tervez. A legtöbben egy évre gondolkoznak előre – legalábbis saját bevallásuk szerint.

Mennyi időre tervezel előre?

Ha megvizsgáljuk ezt a kérdést az elmúlt években is, akkor nem igazán találunk nagy eltéréseket, hacsak azt nem, hogy lassan, de folyamatosan nő a jövőt egyáltalán el nem tervezők aránya – talán mert ez a feladat egyre nehezebb. Emellett csökken a csak rövid időre előgondolók száma, ha már valaki tervez, akkor azt többségében legalább egy évre teszik – ez a 12. évfolyamban érthető is.

Mennyi időre tervezed előre a jövődet? (%)

	2000	2001	2002
semennyi	20	24	26
egy hét	19	20	14
egy hónap	15	12	9
fél év	8	7	11
1-2 év	21	17	21
3-5 év	7	10	11
öt évnél hosszabbra	10	10	8

Az elmúlt két évhez hasonlóan a fiataloknak felsoroltunk 17 eseményt, ami jelentősnek, egyesek fordulópontnak mondhatók az életben. Arra kértük őket, mondják meg, vajon hány éves korukban fognak ezek az események bekövetkezni. Ez kemény diónak bizonyult, hiszen csak a szórakozás és a cigarettázás esetén volt tíz százalék alatt a bizonytalanok aránya.

	2000	2001	2002
először önállóan szórakozni menni	11	8	6
először jól berúgni	22	27	16
rendszeresen cigarettázni	11	17	9
először diákmunkát vállalni	27	33	30
el dönteni, hogy milyen szakmád lesz	28	31	20
szexuális tapasztalatokat szerezni	33	35	23
először kipróbálni valamilyen kábítószer	9	21	12
először komoly párkapcsolatot kialakítani	41	42	41
saját magad nyári utazást tervezni	31	26	30
jogosítványt szerezni	20	22	26
önálló bankszámlát nyitni	50	49	47
az első szakmai végzettséget megszerezni	24	31	20
elköltözni, függetlenül élni a szülőktől	51	52	52
állandó partnerrel együtt élni	58	58	63
befejezni tanulmányaidat	46	48	49
először rendes állásban dolgozni	47	50	51
megházasodni	49	54	59

A bizonytalanok aránya

Mint látható, tavalyhoz képest több esetben volt elmozdulás a bizonytalanok arányában, és ez minden esetben negatív volt, vagyis a diákok egyre inkább tisztában vannak a jövőkép ezen elemeivel (persze még így is nagyon sok a bizonytalan a legtöbb esetben). Ezek a változások általában a 2000-2001-es változások ellentétei, vagyis amíg 2000-ról 2001-re nőtt a bizonytalanok aránya, addig ez 2001-ről 2002-re visszaállt. Érdekes módon, ahol trendszerű változás látszik 2000-től fogva, ott egyik évről a másikra nincs ugyan szignifikáns eltérés, de ezek a trendek talán fontosabbak. A három ilyen esetből az látszik, hogy a diákok egyre biztosabbak az önálló szórakozás időpontjában (vagyis egyre

többen estek át rajta), míg egyre bizonytalanabbak a jogosítvány megszerzése és különösen a házasság tekintetében (ez utóbbira még visszatérünk).

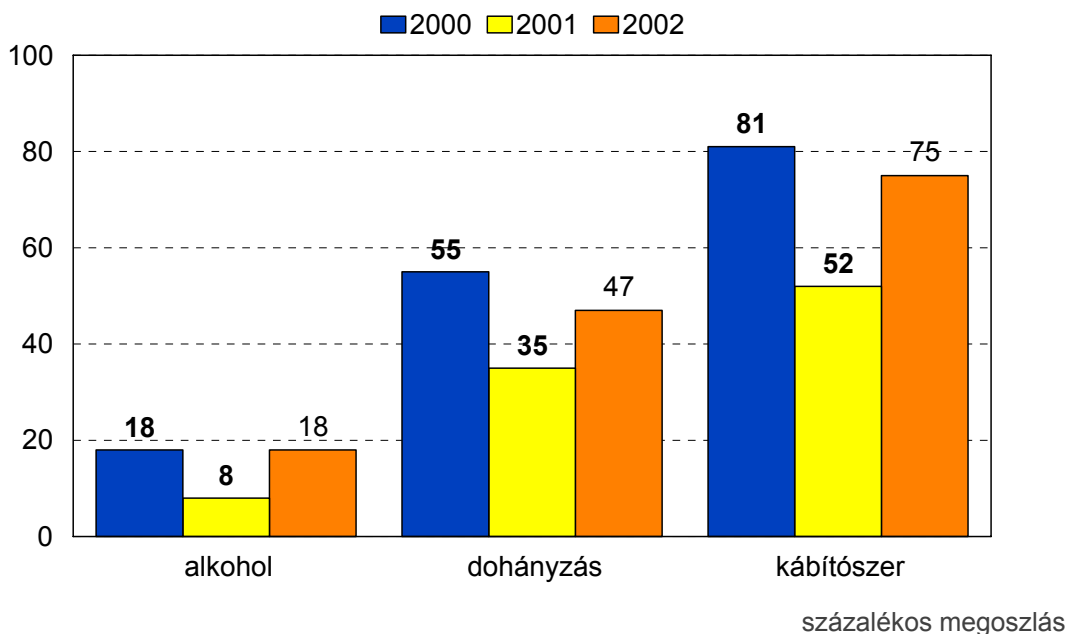
Ha a felsorolt három egészségkárosító magatartást (dohányzás, alkoholfogyasztás, drogfogyasztás) nem számítjuk, akkor mindössze a diákmunka az, ahol viszonylag nagyobb számú diák mondta, hogy nem tervezi egyáltalán. A számuk 2002-re tíz százalékra nőtt.

Azok aránya, akik soha nem tervezik az adott eseményt

	2000	2001	2002
először önállóan szórakozni menni	-	-	1
először jól berúgni	18	8	18
rendszeresen cigarettázni	55	35	47
először diákmunkát vállalni	6	4	10
el dönteni, hogy milyen szakmád lesz	1	1	1
szexuális tapasztalatokat szerezni	-	-	-
először kipróbálni valamilyen kábítószer	81	52	75
először komoly párkapcsolatot kialakítani	1	1	-
saját magad nyári utazást tervezni	1	1	3
jogosítványt szerezni	1	1	2
önálló bankszámlát nyitni	2	-	4
az első szakmai végzettséget megszerezni	1	-	1
elköltözni, függetlenül élni a szülőktől	2	-	1
állandó partnerrel együtt élni	3	1	-
befejezni tanulmányaidat	1	-	-
először rendes állásban dolgozni	1	1	1
megházasodni	5	1	4

A korábbi eredményekhez képest a deviáns magatartásokat nézve érdekes eltérés figyelhető meg. A legfontosabb, hogy 2000 és 2001 között a fiatalok jelentősen csökkenő aránya állította, hogy soha nem fog berúgni, cigarettázni és kábítószer fogyasztani. Ezzel szemben 2002-re mintha megkomolyodtak volna a diákok, és mindhárom tekintetben jelentősen nőtt az elutasítók aránya. Fontos megjegyeznünk, hogy az elutasítói körből kikerülni kétféleképpen lehet: úgy, hogy kipróbálja valaki a szert, illetve úgy, hogy bizonytalanná válik a fogyasztásában. Érthető módon csak az utóbbi csoportból lehet visszafelé is mozogni.

Az egyes devianciákat elutasítók aránya

Az elképzelt átlagéletkorokat az elmúlt három évben, valamint a változás arányait a következő táblázat mutatja. A táblázat közepe táján lévő vastagabb vízszintes vonal azt jelzi, hogy most hol járnak a diákok (a minta átlagéletkora 17,9 év). Érthető módon az ez alatt szereplő események szórása alacsony, mert nagy részükön már túl vannak a diákok, és az nyilván nem változik visszafelé az időben. A szignifikáns változások (a jövővel kapcsolatban) ezért mind a táblázat második felében vannak.

Ami az életpálya egyes állomásainak vélt időpontját illeti, tavalyhoz képest csak két szignifikáns változást találhattunk, jelentősen csökkent az első rendes állás és a tanulmányok befejezésének időpontja (pontosabban visszaállt a 2000-es szintre). A három év tekintetében három esetben volt trendszerű változás. Folyamatosan csökkent és összességében közel egy évet az önálló bankszámla nyitásának időpontja – és mint láttuk, 2000 óta megduplázódott, 34 százalékra nőtt a bankkártyával rendelkező fiatalok száma. Emellett viszont későbbre tolódott a jogosítvány megszerzésének és különösen a házasságnak a tervezett időpontja – ez utóbbi volt a legnagyobb változás 2000 óta. Erre azért érdemes külön is odafigyelni, mert mint korábban láttuk, ez együtt járt a bizonytalanok számának emelkedésével is, ami a házasság intézményének folyamatos megítélésbeli változását mutatja: a fiatalok egyre bizonytalanabbak abban, hogy meg fognak-e házasodni (a szexuális élmények és az élettársi kapcsolat terén nincsen ilyen változás!), és akik mégis biztosak ebben, azok viszont egyre későbbre tolják ki ezt az időpontot.

	átlagéletkor			eltérés		
	2000	2001	2002	2000-2001	2001-2002	2000-2002
először önállóan szórakozni menni	15,2	15,2	15,4	0	+0,2	+0,2
rendszeresen cigarettázni	15,5	15,5	15,6	0	+0,1	+0,1
először jól berúgni	15,4	15,6	15,9	+0,2	+0,3	+0,5
először diákmunkát vállalni	16,0	16,2	16,5	+0,2	+0,3	+0,5
el dönteni, hogy milyen szakmád lesz	16,0	16,3	16,3	+0,3	0	+0,3
szexuális tapasztalatokat szerezni	16,3	16,4	16,4	+0,1	0	+0,1
először kipróbálni valamilyen kábítószer	16,4	16,3	16,7	-0,1	+0,4	+0,3
először komoly párkapcsolatot kialakítani	17,4	17,2	17,1	-0,2	-0,1	-0,3
saját magad nyári utazást tervezni	17,6	17,5	17,6	-0,1	+0,1	0
jogosítványt szerezni	17,8	18,3	18,6	+0,5	+0,3	+0,8
önálló bankszámlát nyitni	18,8	18,3	18,1	-0,5	-0,2	-0,7
az első szakmai végzettséget megszerezni	19,4	20,0	19,5	+0,6	-0,5	-0,1
elköltözni, függetlenül élni a szülőktől	21,6	21,6	21,9	0	+0,3	+0,3
állandó partnerrel együtt élni	21,6	20,9	21,1	-0,7	+0,2	-0,5
először rendes állásban dolgozni	21,8	23,3	21,6	+1,5	-1,7	-0,2
befejezni tanulmányaidat	21,6	22,4	21,7	+0,8	-0,7	+0,1
megházasodni	23,7	24,4	24,9	+0,7	+0,5	+1,2

A fenti események amúgy három, jól elhatárolható életszakaszhoz kötődnek. Az első 16 éves korig tart, és domináns elemei a szórakozás, valamint az élet nagy tapasztalatai (káros szenvedélyek, szex stb.) A második 18 éves korig, a középiskolás évek végéig tart, itt már komolyabb témák kerülnek elő (párkapcsolat, utazás, jogosítvány). 18 éves kor felett pedig már a „felnőtt” témák következnek: különköltözés, állás, házasság.

A jövőkép fontos eleme a továbbtanulás/pályaválasztás kérdése, amit nagymértékben meghatároz a jelenlegi tanulmányi eredmény. A konkrét tanulmányi eredmény mellett a diákoktól egy önbesorolást is kértünk, aszerint, hogy az osztályban a legjobbak, az átlagos tudásúak vagy a szerényebb tudásúak közé sorolják magukat. Itt a diákok 21 százaléka sorolta magát a legjobb, 73

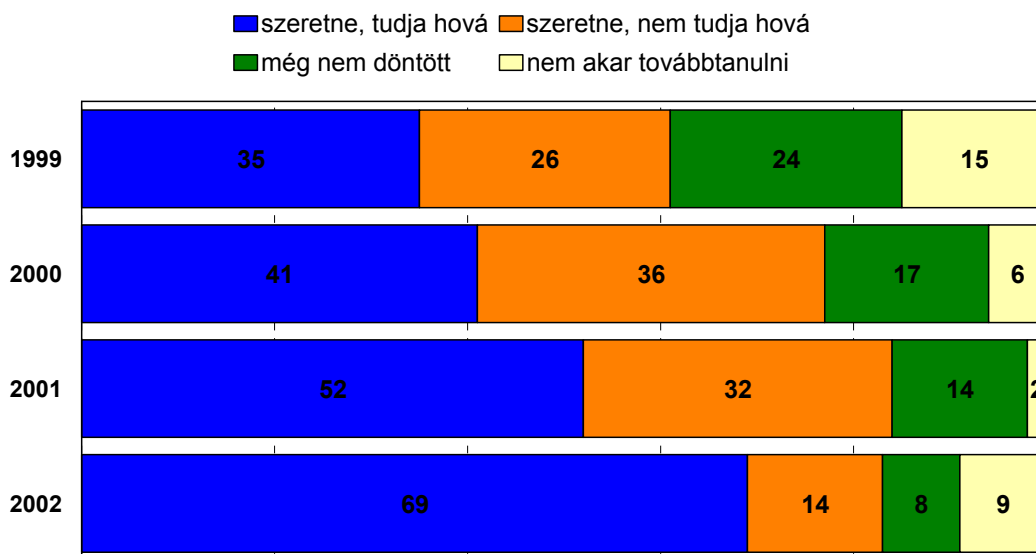
százalék az átlagos és 6 százaléka a szerényebb kategóriába, ami nem jelent változást tavalyhoz képest.

A tényleges átlag és az önbesorolás közti kapcsolatot, a százalékos megoszlásokkal a következő táblázat mutatja. Ezen is látszik, hogy az önbesorolás nagyjából a tényleges helyzetnek megfelelően történt.

tanulmányi átlag (%)		Önbesorolás		
		szerényebbek	átlagosak	jobbak
gyenge	10	49	9	3
közepes	34	37	38	19
jó	41	14	44	40
jeles	15	-	9	38

A későbbi munkaerőpiaci pozíció nagymértékben függ az iskolai végzettségtől. A vizsgált városokban a fiatalok 69 százaléka mindenképpen tovább szeretne tanulni, és már tudja is, hogy hová, további 14 százalékuk csak az elhatározásban biztos, 8 százalék még nem döntötte el és csak 9 százalék az, aki nem akar továbbtanulni. Ez azt is mutatja, hogy a követéses vizsgálat jól modellezi a pályaválasztás közeledését, ennek egyik legbiztosabb jele a még bizonytalanok számának folyamatos csökkenése (mind a továbbtanulásban magában, mind pedig a választandó irányban), és az, hogy az így „felszabaduló” százalékok a továbbtanulást erősítették.

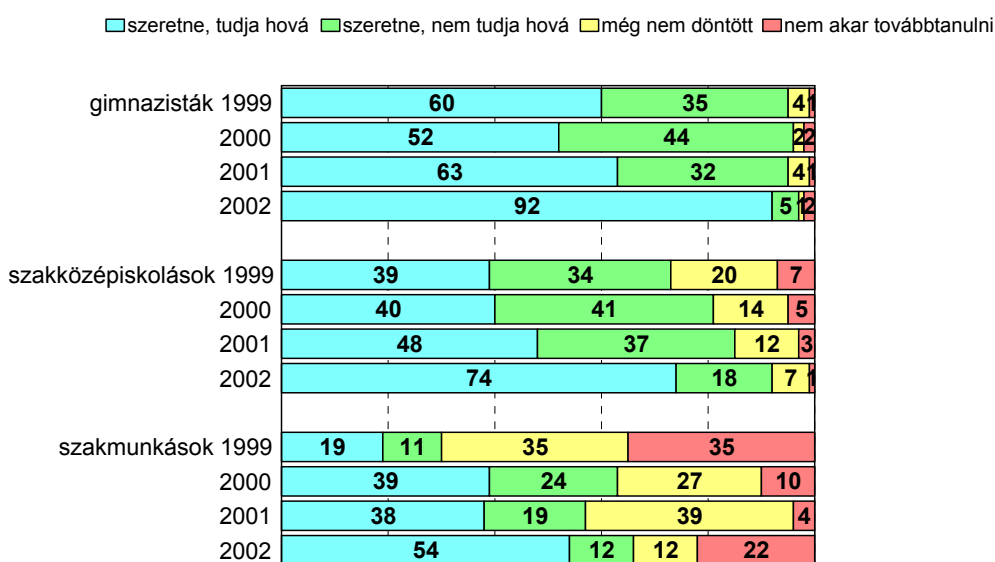
Továbbtanulási szándékok

Mint az ábrán is látszik, a nyilvánvaló trend 2002-re egy kissé megváltozott. Bár a továbbtanulni szándékozók száma folyamatosan nőtt, egyre apasztva a bizonytalan réteget, mostanra jelentős emelkedést tapasztalhattunk a továbbtanulni biztosan nem szándékozók körében is. Ez azonban csak a helyzet pontosabb ismeretét mutatja, kora tavaszra már biztosan eldőlt a diákok többségénél, hogy mi lesz a továbbtanulással, így nőtt azok aránya is, akik biztosan nem mennek tovább a felsőoktatásba. A 14 százaléknyi bizonytalan irányú továbbtanuló azok egy részét takarhatja, akik több helyre is pályáznak, és még elképzelésük sincs, melyik jön össze nagyobb valószínűséggel.

A legélesebben az iskola típusa határozza meg a továbblépési szándékokat és lehetőségeket. Az iskola típusa szerinti továbbtanulási szándékokat a következő ábra jelzi, mutatva az eltéréseket a korábbi eredményekhez képest.

Továbbtanulási szándékok

Az ábrán jól látszódik az iskolatípusok közti különbség. A gimnazisták esetén a 9. évfolyamban viszonylag pontos elképzelések voltak a továbbtanulásról, aztán ez tizedikre egy kicsit elbizonytalanodott, de aztán a 12. évfolyamra beállt a klasszikus szintre, melynek alapján a gimnázium ma már sokszor csak előszoba a felsőoktatáshoz. Ennek megfelelően a végzős évfolyamra szinte felszívódtak a bizonytalanok és alig néhány diák döntött úgy, hogy nem tanul tovább.

A szakközépiskolákban ezzel szemben folyamatosan nőtt a továbbtanulási kedv és csökkent a bizonytalanság, bár a végzős évfolyamra csak a szakközepesek háromnegyede biztos a továbbtanulási irányban, bár minimálisra csökkent itt is a továbbtanulni nem szándékozók aránya.

A legérdekesebb a kép a szakiskolákban, ahol a kilencedikes bizonytalanság és továbbtanulni

nem akarás a középső két évfolyamban beállt egy viszonylag állandó továbblépni akaró magra, és a több-kevesebb bizonytalanra. Ezzel szemben itt érvényesül leginkább, amit a teljes mintán láthattunk (és valószínűleg a teljes minta eltolódását éppen ez okozza), mégpedig az a jelenség, hogy a bizonytalanok számának nagyarányú csökkenése a negatív bizonyosság felé is irányult: a szakiskolások együttese biztos abban, hogy nem tanul tovább.

Arra a kérdésre, hogy konkrétan milyen foglalkozást képzeltek el a fiatalok tanulási célként, a diákok 79 százaléka válaszolt, ami 2000-hez képest közel tíz százalékos visszaesés. Ez az arány eltérő az egyes csoportokban, magasabb a magas iskolázottságú apák gyermekeinél, a szerencsieknél és a jobb tanulóknál, míg alacsonyabb a szakiskolásoknál és a nevelőszülő családokban élő diákok körében.

A kérdésre megnevezett konkrét foglalkozások jól mutatják mind a különböző szakmák mai presztízsét, mind pedig az elérhetőségüket a fiatalok számára. A legtöbben 2000-hez hasonlóan a leginkább fejlődésben lévő informatikai pályát választanák, míg a jogászok egykor népszerű szakmája, mára már kissé telítettnak tűnik. Erősen feljött viszont a közgazdasági pálya, amely jelenleg igen népszerű (bár vélhetően a jogászéhoz hasonló telítettséggel kell előbb-utóbb szembenézni). A rendvédelmi szakmák mellett a szolgáltató szektorban, elsősorban az idegenforgalomban és a vendéglátásban látnak fantáziát a kérdezett fiatalok. A tíznél több említést kapó foglalkozásokat a következő táblázat mutatja¹.

A legnépszerűbb szakmák

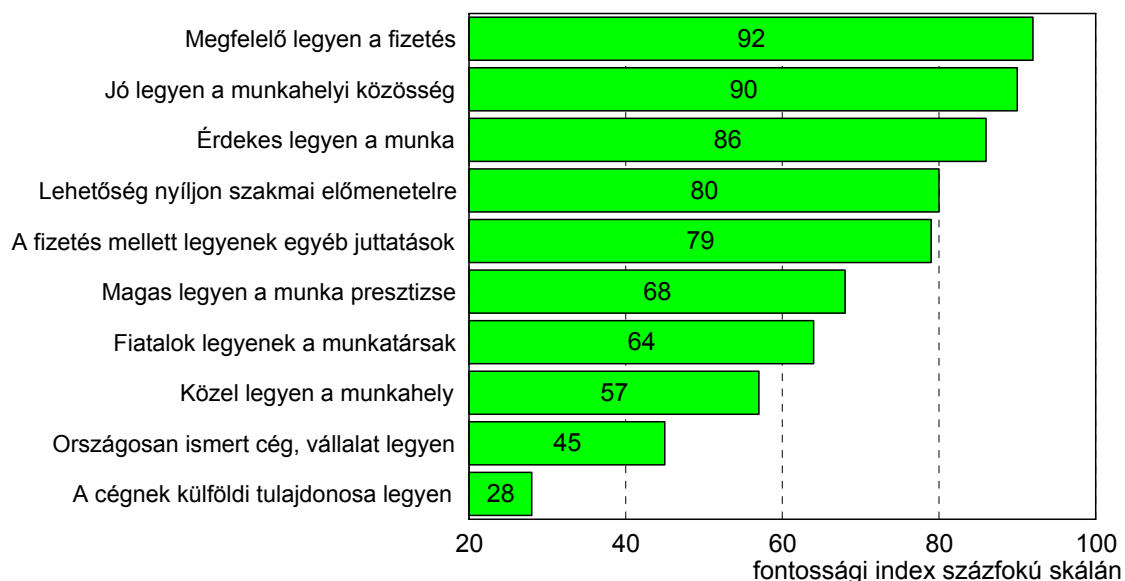
	2000		2002
informatikus	61	informatikus	48
jogász	32	közgazdász	42
autószerelő	27	rendőr	41
rendőr, pénzügyőr	27	jogász	35
idegenvezető	18	vendéglátós	34
kozmetikus	15	idegenvezető	22
pék	14	tanár	16
tanár	14	katona	15
mérnök	14	gépészmérnök	15
menedzser	13	idegenforgalmi	15
eladó	12	pedagógus	12
közgazdász	12	újságíró	9
újságíró, riporter	12	kozmetikus	9
gázszerelő	11	biológus	9
orvos	10	környezetvédelem	9

említések száma

¹ A konkrét számokat nem lehet egymással összehasonlítani, mivel a mintanagyság eltérő volt a két évben.

1999-hez és 2000-hez hasonlóan azt is megkérdeztük, hogy munkába álláskor a munkahely kiválasztásánál bizonyos szempontok mennyire lesznek fontosak a diákok számára. Tíz szempontot soroltunk fel, melyeknek százfokú skálán történő értékelését az alábbi ábra mutatja. A megfelelő fizetés és a munkahelyi közösség elsődleges fontosságú, megelőzve a munka érdekességét és a szakmai előmenetel lehetőségét, míg a cég ismertsége és tulajdonosa nem különbözebben fontos a diákok számára.

A munkahely kiválasztásában mennyire fontosak az alábbiak?

Ha ezeket az adatokat idősorban vizsgáljuk, akkor csak meglepően kevés szignifikáns eltérést találunk.

A munkahely kiválasztásának szempontjai fontosság szerint

	1999	2000	2002
Megfelelő legyen a fizetés	92	93	92
Jó legyen a munkahelyi közösség	90	90	90
Érdekes legyen a munka	84	87	86
Lehetőség nyíljon szakmai előmenetelre	76	79	80
A fizetés mellett legyenek egyéb juttatások	73	80	79
Magas legyen a munka presztízse	68	69	68
Fiatalok legyenek a munkatársak	61	69	64
Közel legyen a munkahely	60	51	57
Országosan ismert cég, vállalat legyen	44	46	45
A cégnek külföldi tulajdonosa legyen	28	33	28

pontszám százfokú skálán

Mint a táblázat is mutatja a szignifikáns változások többsége 1999 és 2000 között történt,

amikor megnőtt a fizetés mellett egyéb juttatások és a fiatal munkatársak szerepe. A kettő közül az előbbi bizonyult csak tartósnak. A munkahely közelsége a 10. évfolyamban kevésbé fontosnak tűnt, mint egy évvel azelőtt, de a 12. évfolyamra ismét megnőtt a fontossága. A tíz szempont egymáshoz viszonyított helye azonban csak minimális mértékben változott a négy év alatt.